www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

گیروگرفتی ئەلفبێ و دیالێکت لە زمانی کوردیدا و چەند سەرنجێك

ئەمجەد شاكەلی

پاییزی 1985، لە یەکێک لە کتێبخانەکانی شاری ستۆکهۆڵمدا، گۆڤاری "حۆیۆدۆ"م بەرچاوکەوت، کە بە زمانی عەرەبی، ئاشووری و سوێدی دەردەچێت، لەوێدا و لە بەشە عەرەبییەکەیدا و لە گوتارێکدا سەبارەت بە کۆنگرەی یەکیەتیی ئاشوورییان لە سوێد، کە پێشتر گیرابوو، ئاوها نووسرابوو:"بابەتی دووەم، کە کۆنگرە گرنگییەکی تایبەتی پێدا، لێدوان و دەمەتەقە بوو لەمەڕ ئەو بڕیار و ئاگادارییەی، کە دەسگای دەوڵەتیی کاروباری بیانیان لە 1983دا دەریکردبوو، بە دانانی نێوی نوێ بۆ زمانی سریانی، کە بەڕێوەبەرایەتیی پەروەردە و فێرکردن پەیڕەوی کردووە و دەیەوێت ئەلفبێی سریانی بگۆڕێ بۆ ئەلفبێی لاتینی و وەک هەنگاوی یەکەمیش کتێبی "توخوقورنیا"، کە تایبەتە بۆ فێرکردنی منداڵان لە چاپ درا، وەک ئاشکرایشە، یەکیەتیی لە کاتی خۆیدا بە هەموو شێوەیەک هەوڵ و تەقەلایەکی زۆری دا بۆ بەرپەرچدانەوە و وەلانانی ئەو هەوڵ و کۆششە، کە دەکران بۆ لێدانی شوێنەواری ژیاری و زمانە پیرۆزەکەمان، بۆ نموونەیش: پێوەندکردن لەگەڵ مامۆستایان و خێزانی منداڵاندا و ڕەفز و ڕەتکردنەوەی کتێبەکە و گرتنی پارێزەرێک بۆ شکاتکردن، لە دەسگای دەوڵەتی کاروباری بیانیان، کۆنگرە هەڵوێستی ڕاست و نەگۆڕی خۆی نوێ و دووپات دەکاتەوە، بەرانبەر بە هەر کەسێک، کە ڕێگە بە خۆی دەدات و دەیەوێت لە پایە و ڕۆڵی زمان و کەلەپوورەکەمان لە ژیاریی مرۆڤایەتیدا کەم بکاتەوە و لێڵ و تەماوی بکات و تێکبدات، ئێمەیش هاوار دەبەین بۆ ئەو برا و هاوڕێیانەی، کە ڕەنگە پێشکەوتنی ژیاریی ئەوروپا، کە ئێمەیش ئینکاری ناکەین، مەستیان بکات، داوایان لێ دەکەین، لە ڕووخاندنی گرنگترین پایە و بنگەی شوێنەوارماندا بەشداری نەکەن و منداڵەکانمان لەو تیپانەی، کە شوێنەوار و بیری باوباپیرانی پێ نووسراونەتەوە –لێرەشدا بوار کەمە، لەو ڕۆڵە مەزنە بدوێین، کە ئەم تیپە و ئەم زمانە لە ژیاریی مرۆڤدا بینیویانە- بێ بەری بکەن، کۆنگرە ناڕەزایی دەربڕی و بڕیاری ڕەتکردنەوە و ڕەفزی کاری بەڕێوەبەرایەتیی پەروەردە و فێرکردنی دا و لە سەر داوای قانوونیی خۆیشی بەردەوام دەبێت"[1]،

ئەم نووسینەم بۆیە بە نموونە هێنایەوە، چونکە زمانی کوردی ماوەیەکە دووچاری تیپی لاتینی بووە و کوردێکی زۆر و زەبەندەیش هەن، کە بەکاربردنی تیپی لاتینی بە چارەسەر و دەرمانی هەموو گیروگرفت و دەردەکانی زمانی کوردی دەزانن، دەنا منیش ئەوە دەزانم، کە "مەسەلەی زمانی ستانداری کوردی)زمانی ئەدەبی ی یەکگرتووی کوردی)، مەسەلەیەکە: لەوە ئاڵۆزتر و پڕ گرێ و گۆڵترە کە لێرەدا)تاقە وتارێک) بتوانێ لێ ی بکۆڵێتەوە و تەنگوچەڵەمەکانی بخاتەڕو و دەستنیشانی هەر هەموو خاڵەکانی چارەسەرکردنی بکات،، "[2]، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم تاقە گوتارە و گوتارێکی دیکە و یەکێکی دیش، دەبنە هۆی کردنەوەی دەرگەی موناقەشە و بیروڕا گۆڕینەوە و گەیشتن –بەلایەنی کەمەوە- بە هەندێ ئەنجام و لێکتێگەیشتن و مەبەستی سەرەکی منیش لەم باسە ئەلفبێی کوردییە، کە –بە ڕەوشی ئێستایەوە- ئەوڕۆکە گەورەترین و خەتەرترین گیروگرفتی زمانی کوردی و فەرهەنگی کوردییە، بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری و بۆ ئەوەی بیانی فێری کوردی بکەن، تیپی لاتینی دەکرێتە دەرمان و چارەسەر،"زمانی کوردی فێربوونی کەمێک هاسانە و ئەگەر پیتی لاتینی بەکاربهێنرێ، نەخوێندەواری زووتر لەناودەچێ وبێگانەش زمانەکە هاسانتر فێردەبێ"[3]، پێش هەموو شتێک، زوو و درەنگیی لەنێوچوونی خوێندەواری، چ پێوەندێکی بە ڕێنووس و تیپەوە نییە، ئەو کارە –نەهێشتنی نەخوێندەواری- پێوەندی بە هۆشیاری و دەسەڵات و دڵسۆزی و خۆتەرخانکردنەوە هەیە و بەوانە وەدی دێت، ئەگەر نەهێشتنی نەخوێندەواری، نیاز و مەبەست نەبێت و نەبێتە ئامانجێک، با تیپەکەش لاتینی بێت، ئەوە هەرگیز کارەکە هاسان ناکات و هیچیش لە مەسەلەکە

---

[1] گۆڤاری حویۆدۆ، ئۆرگانی یەکیەتیی ئاشوورییان لە سوێد، ژمارە 5، ساڵی8، 1-5-1985، ل 27.
[2] پیربال، فەرهاد، کۆنگرەی زمانی ستانداری کوردی، یەکگرتن، ژمارە 2، 1987، ل157.
[3] قاسملوو، دکتور عەبدولڕەحمان، کوردستان و کورد، وەرگێڕانی عەبدوڵڵا حەسەن زادە، بنکەی پێشەوا، 1973، ل31-32.

ناگۆڕێت، تورکیا، ئیسپانیا، پورتوگال، یۆنان، ئەڵمانیا و زۆربەی وڵاتانی ئەوروپای خۆرهەڵات و تەواوی ئەمەریکای لاتین)خوارووی)، ئەمڕۆ بە تیپی لاتینی دەنووسن، هیندوستان لەساڵی 1839 وە زمانی ئینگلیزی، بووە بە زمانی ڕەسمییان و پاکستانیش هەر ئینگلیزی زمانی ڕەسمییەتی و زۆربەی وڵاتانی ئەفریقایش هەر بە زمانی ئینگلیزی و یا فرانسەیی دەنووسن و دەخوێنن و زمانی ئینگلیزی و فرانسەییش بە تیپی لاتینی دەنووسرێن، کەچی هێشتا میلیۆنان نەخوێندەوار لەو وڵاتانەدا هەن و نەخوێندەواری دەردێکی کارییە لەو ناوە و ئەگەر بە تیپ بووایە، دەبوو نەخوێندەواری زۆر لەمێژەوە لەنێوچووبا و دەبوو "سۆماڵ"یش مینا ئینگلستان و سوێد، تاقە یەک نەخوێندەواریشی نەبووایە، کەواتە تیپ چ ڕۆڵێک لە زوولەنێوبردنی نەخوێندەواریدا نابینێت، هەرچی مەسەلەی فێربوونی بیانیشە، خۆ ئەگەر بیانییەک بیەوێت زمانێک فێر بێت، ئەوا زۆر بە هاسانی فێری دەبێت، سا ئیدی تیپەکەی هەرچی بێت، هەزاران بیانی –بە تایبەت ئەوروپایی و ئەمەریکایی- هەن، کە عەرەبی، فارسی، هیندی، عیبری، چینی، ڕووسی و دەیان زمانی دیکە، کە بە تیپی لاتینیش نانووسرێن، زۆرچاک دەزانن و بە هاسانییش فێری بوون، مەسەلەی فێربوونی زمانی کوردی لە لایەن بیانییەوە، دەگەڕێتەوە بۆ گرنگیی کورد بۆ خۆی وەک میللەت و ڕۆڵی کورد لە پرۆسە و ڕووداوە ئابووری و سیاسی و فەرهەنگییەکانی ئەمڕۆی جیهاندا، لە چاوی ئەوروپایی و ئەمەریکاییشەوە بە تایبەت، ئابووری ڕۆڵ دەبینێت، ئایا کورد چ گرنگییەکی ئابووری هەیە و لە سیاسەتدا چ دەکات؟ پێم وایە هەمووومان وەرامی ئەو پرسیارەمان پێ دەدرێتەوە و گرنگیی ئابووری و سیاسی کوردیش دەزانین، وەلێ با تەماشایەکی دەوروبەری خۆمان بکەین و با دوور نەڕۆین، خۆ هاوسێیەکانی کورد، عەرەب و فارس –کە کوردی عیراق و ئێران بە تیپێک دەنووسن، کە هەمان تیپی ئەوانە بە تۆزێک دەستکارییەوە- تا چ ڕادەیەک فێری کوردی بوون؟! من پێم وایە هەرگیز هێندەی ژمارەی قامکەکانی دەست، عەرەب و فارس نابینینەوە، زمانی کوردی بە نووسین و خوێندنەوە بزانن، هەروەها لایەنەکەی دی و هاوسێیەکەی دیکەشمان، تورک، ئەوڕۆکە کوردی تورکیا، تیپی لاتینی بەکار دەبەن و تورکیش هەمان تیپ، چ تورکێک هەیە کوردی بە نووسین و خوێندنەوە بزانێت؟! لام وایە مەسەلەکە هەرگیز کاری بە سەر تیپەوە نییە، بەڵکە بەرژەوەند و ڕۆڵی ئەو زمانە لە جیهاندا، کارەکە ساغ دەکاتەوە، بێجە لە لایەنی ئابووری و سیاسی، ئایینیش ڕۆڵێکی مەزنی هەیە، خەڵکێکی زۆر بۆ ناسین و تێگەیشتن لە ئیسلام، خۆ فێری عەرەبی دەکەن و قورئان دەخوێننەوە، بۆ تێگەیشتن لە جوولەکە، چ وەک ئایین و چ وەک بیر و سایکۆلۆژی، خەڵک خۆ فێری عیبری دەکەن، بۆ تێگەیشتن لە "باگاڤگیتا"ی کریشنا و ئایینی هیندۆیزم، خەڵک خۆ فێری زمانی سانسکریت دەکەن و بۆ تێگەیشتن لە ئایینە کۆنەکانی ئێرانییش، خەڵک خۆ فێری ئاڤێستا و پەهلەوی دەکەن، بەڵام کورد لەو بارەیەشەوە کلۆڵە و خاوەنی ئەو جۆرە شتانە نییە، هەرچەندە ڕەنگە بگوترێ، کوردیش نووسراوی ئایینی تایبەتی خۆی هەیە، لەفەن "مسحەفی ڕەش" و "جلوە" و "سەرەنجام"، لێ ئەو نووسراوانە نەک هەر بیانی، بەڵکە کورد بۆ خۆیشی نەیانبینیوە و لە نێو خەڵکدا بڵاو نەبوونەتەوە،

جاری وایش هەیە خەڵکی لەبەر سیاسەت و بۆ چوونەناو کۆمەڵگەی کۆمۆنیستییەوە، زمانی چینی و ڕووسی فێر دەبن، من پێم وا نییە، فێربوونی عەرەبی و عیبری و سانسکریت و چینی –بۆ ئەوروپاییەک- بەو تیپانەی کە هەیانە، هەرگیز لە فێربوونی کوردی بەم تیپانەی کە هەیەتی، هاسانتر بێت، وەلێ سێکوچکەی "ئابووری،سیاسی،ئایین"، کارەکە سەختتر یا هاسانتر دەکەن،

جاری وا هەیە جوانی و ئاسان و ڕەواننووسین، دەکرێنە بیانوو بۆ بەکارهێنانی تیپی لاتینی "زمانی کوردی کە یەکێکە لە زمانە ئاری یە نەژادەکان و لە بنچینەدا شان بەشانی زمانە هەرە پێشکەوتووەکانی ئاری یەکان دەوەستێ، بەتیپی لاتینی نەبێ، جوان و دروست و ئاسان و ڕەوان نانووسرێت"[4]، ئەگەر زمانی کوردی یەکێک بێت لە زمانە ئارییەکان و لە نێو هەرەپێشکەوتووەکانی ئەوانیشدا بێت، چی داوە بە سەر ئەوەی بە چ تیپێک

---

[4] فەتاح، شاکیر، گیروگرفتەکانی ڕێنووسی کوردی و شێوەی چارکردنیان، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق، دەستەی کورد، بەرگی نۆهەم، 1982، ل 113.

بنووسرێت، جوان و ئاسان و دروست و ڕەوانە! خۆ زمانی فارسییش لە زمانە هەرەپێشکەوتووەکانی ئارییە و بە تیپی غەیرەلاتینیش دەنووسرێت، کەچێ زۆر جوان و دروست و ئاسان و ڕەوانیشە، ڕێنووسی کوردی گەلێک لە ڕێنووسی فارسی پێشکەوتووتریشە –بە تایبەت لە ڕووی چارەسەرکردنی بزوێن(ڤاول) و لابردنی هەندێک کۆنسونانت، کە تایبەتن بە زمانی عەرەبییەوە و هێشتا لە فارسیدا ماون- و فارسان هەرگیز گلەیی لە بەختی خۆیان ناکەن و قایلن بەو ڕێنووسەی خۆیان و هەر بەو ڕێنووسەش، شاکارەکانی حافز(حافظ) و سەعدی و عەتتار(عطار) و ڕوومی و فیردووسی و سەدان شاکار لە بوارەکانی هزر و فەلسەفە و مێژوو و هەموو جۆرە زانستێکدا نووسراون و دەنووسرێن و و هەرگیز پێشم وانییە، بەتەمای گۆڕینی ئەلفبێیەکەیان بن!

بێجگە لە جوانی و دروستی و ڕەوانی، ئابووری و کاتیش، دەکرێنە بیانوو و داوا لە عەرەبیش دەکرێت، ئەلفبێی خۆیان بکەن بە لاتینی "جا ئەم جۆرە نووسینە چ لەڕووی ئابوورییەوە، چ لەڕووی کاتەوە، چ لەڕووی ئەرکەوە، زۆر دەکەوێتە سەرمان، بەڵام لەبەر هەندێ هۆی زرنگ کاری و ئایینی کە لەئارادان، ئێستاکە ناتوانین(ئەلفوبێ ی کوردی) بەلاتینی بنووسین، تا برا عەرەبەکانیشمان دەکەونە سەر ئەو بیروباوەڕە و جێ بەجێ یشی دەکەن"[5]، مرۆڤ لەوە تێناگات، کە بۆ ئەم جۆرە ئەلفبێیە لە ڕووی کات و ئەرکەوە زۆر دەکەوێتە لە سەرمان، دەبێ ئەو لەسەرکەوتنە چ پێوەندێکی بە شێوەی تیپەوە هەبێت! خۆ ئەو تیپانەی، کورد پێیان دەنووسێت"تیپی عەرەبی"، لە تیپی چینی و ژاپۆنی و ئەرمەنی و تیگرینی و ئاشووری و عیبری، سەختتر نین، مەسەلەی ئابووری و کات و ئەرکیش، دەگەڕێتەوە بۆ لەبارانەبوونی خۆمان و کەسانێک، کە بە چاپ و چاپەمەنییەوە خەریکن و بە شێوەیەکی سەرەکییش بۆ تەکنۆلۆژیا، هەرچی چاوەنۆڕیی ئەوە بین، کە "براعەرەبەکانمان" ئەلفبێی خۆیان بگۆڕن و بیکەن بە لاتینی، بۆ ئەوەی سەختیی لە سەر ئێمە لابەن و ڕێگەش بۆ ئێمە خۆشکەن و گرێدانی ئەو کارەش بە هەندێک هۆی زرنگکاری و ئایینییەوە، کە ئێستا ڕێگەیان لە زمانی کوردی گرتووە، بە لاتینی بنووسرێت، بەلای منەوە بۆچوونێکی چەوت و نادروستە، چونکە پێش هەموو شتێک، ئەو هۆ ئایینییانەی، کە "شاکیر فەتتاح" باسیان لێوە دەکات، هۆگەلێکی هێندە پتەو و قایم و قووڵن، کە تەنێ بەهۆی ئەوانەوە، عەرەب زمان و فەرهەنگ و بوونی خۆیان پاراستووە و سەرچاوەی ئەوەش قورئانە، کە بەو تیپانەیە، عەرەب ئەگەر ئیسلامی لێ بستێندرێتەوە، چی دەمێنێتەوە؟ کەواتە ئەوە خەیاڵە و چاوەنوارِیی ئەوەش بێهوودەییە[6]، بۆ کوردیش لام وایە ئەو هۆ ئایینییانەی، کە ئێستاکە لە ئارادان، هەروا لە ئارادا دەبن و ڕەنگە بەهێزتریش بن،

بیانوویەکی دیکە بۆ بەکارهێنانی تیپی لاتینی ئەوەیە، کە تیپی کوردی(عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو)، تەنێ بۆ دیالێکتی سلێمانی و سۆرانی دەستدەدات و لاتینییەکە بۆ کرمانجی سەروو چاکترە، سادیق بەهائەددین ئامێدی دەڵێت: "ئەڤ ڕێنڤیسینا نهول کار(ب کاردێت) بێ گومان بزاڤ و کۆششی ژ بۆ هاتینەکرن کو زمانێ کوردی زاری سلێمانێی پێ بێتە نڤیسین ب درستی، ژ بەر هندێ ژ ڕێنڤیسینا کوردی ب تیپێت لاتینی کو کرمانجی ژ دەرڤەی عیراقێ و ئیرانێ پێ تێتە نڤیسین جودایە، ئەڤ جودایە ژی دڤێ چەندی دایە کو زمانێ کوردی ب تێکڕایی پێ تێتە نڤیسین، بەروڤاژی ڕێنڤیسینا ب تیپێت عەرەبی یا جهێ پێ ئاخاڤتنا مە، رامان و پەژن ئانکۆ

---

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل 133.

[6] نووسەری مسری "سلامە موسی"، کاتی خۆی نامیلکەیەکی بە نێوی "الحروف اللاتینیە للغەالعربیە" بڵاوکردەوە، لەوێدا ئەویش داوای دەکرد، کە زمانی عەرەبی بە تیپی لاتینی بنووسرێت. بەڵگە و بەهانەیشی بۆ پشتگریی ڕایەکەی خۆی ئەوە بوو کە:

– لە عەرەبیدا تەنێ سێ بزوێن(ڤاول) هەن و لە لاتینیدا شەش.

– عەرەبی بەو تیپانەی ئێستای نموونەی کۆمەڵگەی دەرەبەگایەتی و کشتوکاڵییە، ئەگەر بە لاتینی بنووسرێت، ئیدی کۆمەڵگەی عەرەبی دەچێتە ڕیزی کۆمەڵگە پیشەسازییەکانەوە.

– تیپی لاتینی بەرگی بیری نوێیە، کە دەکاتە بیری ڕاستی، بەڵام تیپی عەرەبی بەرگی دەرەبەگایەتی و کۆنە.

– بەکاربردنی تیپی لاتینی ڕێگەی فێربوونی زمانانی ئەوروپایی، ئەو زمانانەی کە یەک ملیار مرۆڤ قسەی پێ دەکەن، بۆ عەرەب هاسان دەکاتەوە.

– بە بەکارهێنانی تیپی لاتینی عەرەب هەزار ساڵ پێشدەکەوێت.

مەبەست ژڤێ دەست نیشانكرنێ ژی ئەو نینە كانێ كی ژ هەر دوو ڕێنڤیسینا باشترە،،، بەلێ رامان و پەژن ژێ ئەڤەیە زمانزانێت كورد ل عیراقێ ئەڤ ڕێنڤیسینە بۆ زاری سلێمانێیە ب تنێ یان ژی سۆرانی دانایە كو پێ بێتە نڤیسین؛ هەر ژ بەر هندێ ژی چەند لاییت كێم ب هزرا من تێدا هەن دێ دەست نیشان كەم كود كێمن،،، "[7]، ئەو كەمایەسییانەش، كە ئامێدی دەستنیشانیان دەكات ئەمانەن:

1، نەبوونی دەنگی)وی-û) وەک ئەوەی، لە توركی و ئەڵمانیدا هەیە، بۆ نموونە: شێوەی دەربڕینی ئەم وشانە: سوور، دوور، دوو، موو،توو، بوو، خەسوو، خەزوور، گوو، تووتن، تووتی، توورک)تووترک)، هوون)ئێوە)، نووا)پێش)، لووت، تووتكە و،،، كە لە دەڤەری بادینان –نەک هەمووی- و لە دیالێكتی لوڕی و دەڤەری كرماشان و ئیلام و خانەقین و لە هەندێک ناوچەی گەرمێندا لە خوارووی كوردستان دەبنە: سویر، دویر، موی، توی، بوی، خەسوی، خەزویر، گوی، تویتن، تویتی، تویرک، هوین، نویا، لویت، تویتكە و،،، كە بە تیپی كوردی)عەرەبی-فارسی دەستكاریكراو) نانووسرێن[8]،

2، دەنگی)i)ی تیپی لاتینی، كە بە تیپی كوردی نانووسرێت،

3، دەنگی)ز) بۆ: بەز، پەز، زاڤا و،،، كە لە هەندێک دەڤەری بادینان بە)ظ) دەردەبڕدرێت، 4، دەنگی)ت) بۆ: تاڤ، تۆڤ، تڤ، تاری و،،، كە لە هەندێک ناوچەی بادینان و هەندێک وشە لە زاراوەی سلێمانیدا، بە)ط) دەردەبڕدرێت،

5، دەنگی)س) بۆ: ساڵ، ساڤا، سامال، سوور و،،، كە لە هەندێک ناوچەی بادینان و هەندێک وشە لە زاراوەی سلێمانیدا، بە)ص)دەردەبڕدرێت[9]،

ئامێدی، لە هەمان گوتاردا دەڵێ "بێ گومانە كو زمانێ كوردی، هۆزان و چیروک و ڕێزمان ژی ژ كەڤندا ژ سەدی چارێ و پێنجێ مشەختی هەڤبەری دەهێ یازدێ زاینی وەرە كو ب عبدالصمد بابک یێ هەكاری یێ سالا)362)ێ مشەختی هەڤبەری)1019-1020) زاینی ژی هۆزان ب كوردی و عەرەبی ڤەهاندین دەست پێ دكەن ب زارێ كرمانجی و ب تیپێت عەرەبی"[10]، هەروەها لە شوێنێكی دیكەدا دەڵێ:"ڕەنگە كرمانجی ژ زارێت كوردی یێت ژ زێڤە)پێشیێ) بیت كو ڕوشەنبیری یا كوردی پێ هاتبە نڤیسین، ل دوی شوینەوار و دەستنڤیسێت كوردی یێت نهو د دەستدا، كو هۆزانێت هۆزانڤانێت كلاسیكی نە وەكی، عبدالصمد بابەكی، تەرموكی-تەرەماخی، جزیری، عەلی حەریری و فەقێ تەیران، هتد، و چیرۆكێت ئەلكزەندەر ژابایی سالا)1860)ێ ل پترۆگرادی-لینینگرادێ چاپكرین، لَرف و نحوا كوردی تەرەماخی، مەم و زینا سەیدایێ خانی، مەولیدا باتەیی و نهج الانام یا سێرتی، د سەرێ سەدێ بیستێ چەند كتێب لە ستامبولێ وەكی مەم و زینێ چاپبون ب تیپێت عەرەبی"[11]، ئەگەر- وەک ئامێدی- دەڵێ ئەو هەموو شتانە بە تیپی عەرەبی نووسراون و دیالێكتی كرمانجی)ژووروو) لە پێش زاراوەكانی دیكەی كوردیدا پێی نووسرابێت و ئەو تیپانەش لە سەدەی دەیەمی زایینەوە پێیان نووسرابێت و پاشان گۆڕانكارییان بە سەردا هاتبێت، بۆ دەبێ تەنێ بۆ دیالێكتی سلێمانی و سۆرانی بێت؟ ئەو تیپە لاتینییانەی، ئەو باسیان دەكات، كە گوایە لە دەرەوەی عیراق و ئێران، كوردییان پێ دەنووسرێن، تەنێ لە ئەورووپا بەكار دەبرێن و لە كوردستاندا نین، بێجگە لەوەش بەشێک لەو كرمانجەش – كوردی سۆڤیێت – كە ئەو دەیڵێت، ئەو تیپانە نازانێت، بەڵكە بە تیپی كریلیک دەنووسێت، ئەو دەنگانەی ئامێدی بە كەمایەسی دادەنێت و لە ئەلفبێی

---

[7] ئامێدی، صادق بەهائوددین، ڕێنڤیسینا كوردی ب تیپێت عەرەبی، گۆڤاری كۆڕی زانیاری عێراق، دەستەی كورد، بەرگی نۆهەم، 1982، ل135-146.

[8] كاک فەهمی كاكەیی بۆی گێڕامەوە گوتی:"لە سەردەمی پێشمەرگایەتیدا، جارێكیان لە مامۆستا "مەلا عەزیز سیامەنسووری"، كە كادرێكی كۆنی پارتیی دیموكراتیی كوردستان بوو، پرسیم: مامۆستا گوو خۆشە یا گوی. ئەویش گوتوویەتی وەڵلا برا گوی خۆشە گوی". مەبەستی هەردووک كاكەیی و سیامەنسووری لە "گوو" و "گوی"، شێوەیەی دەربڕین و دەنگەكەیان بووە.

[9] ئامێدی،.. ڕێنڤیسینا.،، ل135-146.

[10] سەرچاوەی پێشوو.

[11] سەرچاوەی پێشوو.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

کوردی)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو)دا بەکار دەبرێن، بەرهەمی پرۆسێسێکی دووروودرێژە و لە ئەنجامدا وای لێ هاتووە، دەنگی)وێ-û)، کە هەندێک ناوچەی بادینان و لوڕ و زەنگاباد و چەند دەڤەرێکی گەرمێن بەکاری دێنن، هەموو کورد بەکاری ناهێنێت، منیش پێم وایە هەبوونی باشە و دەبوو تیپێکی بۆ دانرابا، بەڵام کە نییە و دانەنراوە، لوڕێک و زەنگابادییەک و گەرمێنییەکیش ناتوانن بە تیپی کوردی)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو) و بە دیالێکتی خۆیان ئەو دەنگە بنووسن، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوان قایلن بەوەی، کە نییە و نانووسرێت و وەک خەڵکەکەی دیکە دەنووسن و ڕەخنەش ناگرن، لە هەمان کاتدا ئەو دەنگە لەو تیپە لاتینییانەی، کە ئەوڕۆکە کوردیش بەکاریان دێنێت، نییە، دەنگی)ظ، ط ، ص) عەرەبین و تەنانەت فارسیش، کە بەکاریان دەبەن، وەک کورد دەیانکەنە)ز، ت، س)، هەرچەندە ئەوان –فارس- دەیاننووسن، وەلێ وەک عەرەب نایانخوێننەوە، ئێدی ئەگەر بە تەنێ لە ئامێدی وا بگوترێ، خۆ هەموو کورد وا ناڵێت، ئەگەر بەو پێوەرە بێت، خۆ دەبێ کوردێکی هەورامییش داوای ئەوە بکات، کە دەنگی)ذ، ث)، کە لە هەورامیدا هەن و زۆریش بەکار دەبرێن و لە ڕێنووسی کوردی ئەمڕۆدا بوونەتە)ز، س) –فارسیش دەنووسن)ذ، ث)، بەڵام بە)ز، س) دەیخوێننەوە- بنووسرێن،

کوردگەلێک کە بە دیالێکتی گۆرانی –دملی)زازایی) لێ دەرچێت- و لوڕی گفتوگۆ دەکەن، ئەمڕۆ هەر بەو ڕێنووس و زمانە ئەدەبییە یەکگرتووەی کوردستانی عیراق و ئێران دەنووسن و کەسیش لاریی لەوە نەبووە[12]، ئامێدی لە شوێنێکی دیکەدا دەنووسێت:"بێ گومانە کو کرمانجی ب درستی ب تیپێت عەرەبی ناهێتە نڤیسین؛ گروڤ ژی ئەمەیە، زانایێت عەرەب ب خو لە سەر وێ باوەڕێ نە کو زمانێ عەرەبی یێ ئەڤە چەند هزار سالە پێ نڤیسی، هێژ فینکاراکەن ب لاتینی بنڤیسن، ژبەر هندی ئەز ل سەرڤێ بیروباوە، ێ مە کو زمانی کوردی نەمازە کرمانجی ب تیپێت لاتینی نەبیت ب راستی دەنگێت وی ناهێتە نڤیسین ب تیپێت عەرەبی"[13]، ئامێدییش –وەک شاکیر فەتتاح- دەیەوێت عەرەبیش خوا لێیان تێکدات و واز لە تیپەکانی خۆیان بهێنن و ڕێنووسی لاتینی هەڵبژێرن، جا کە وای لێهات، گەلۆ دەنگی)ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع،،،،) چۆن بە لاتینی دەنووسرێن! خۆ هەر ئەو دەنگانەش، کە لە ئەلفبێی کوردی)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو)دا نانووسرێن و ئامێدی بە کێماسی و کەلێنیان دادەنێت، وەک)وی-û، ط، ظ، ص) لەو تیپە لاتینییانەشدا، کە ئەو بەلایەوە پەسەندن و لە ئەوروپا کوردی)کرمانجی ژووروو)یان پێ دەنووسرێت، نین، ئەمڕۆ کە شیعری مەلای جزیری و خانی و نالی و تەنانەت گۆرانیش، دەکرێنە تیپی لاتینی، ناتەواوییەک و کەلێنێکی زۆر گەورە وەپێش دێت، ئەویش نەبوونی ئەو تیپانەیە، کە لە عەرەبیدا هەن و لە لاتینیدا نین، ئەو دیاردەیە بە زۆری لە شیعری کلاسیکدا وەپێش دێت، بێجگە لەوانەش، تیپی)ح، ع)، کە لە ئەلفبێی کوردی)عەرەبی-فارسی دەسکاریکراو)دا هەن، لە لاتینییەکەدا دەبنە)H،E)، کە لەگەڵ)هێ، ئە-ە)دا چ جیاوازییان نییە، دەنگی)ڵ، ڕ)، کە لە کرمانجی خوارووودا هەن، لە لاتینییەکدا نانووسرێن، ئەگەر عەرەب –وەک ئامێدی پێشنیاز دەکات- تیپ بگۆڕن و بیکەن بە لاتینی، کە ئەمە عەقڵ ناتوانێت قەبووڵی بکات و کارێکی یەکجار خراپیشە، دەبێ قورئان، کە بنگە و بناخەی زمانی عەرەبییە، چۆن بکەن بە لاتینی! ئەگەر مرۆڤ زۆر شارەزا و گەلێک کونجکاوی و ورد نەبێت، ناتوانێت بە ڕێکوپێکی و بێ هەڵە قورئان –بەو تیپانەی ئێستایشی- بخوێنێتەوە، جا ئەگەر کرا، بەو لاتینییەی ئامێدی، ئەوا چ جیاوازییەک لە نێوان)رحمن) و)ڕەهمان) و)رحیم) و)ڕەهیم) و)عبّس) و)ئەببەسە) و)والضحي) و)وەززوها)و،،، دا نامێنێت و ئەوەدەمەش قورئان لە قورئانێتی دەکەوێت و دەبێتە شتێکی دیکە،

---

[12] لە کاتێکدا کە لێرە و لەوێ لەم ئەوروپایە، هەندێک نووسەری کورد –ئەوانەی کە بە دیالێکتی کرمانجی ژووروو دەنووسن- باس لەوە دەکەن، کە لە عیراق ڕێگەی بە کرمانجی نووسینیان نەبووە یا سەخت بووە، چونکە کوردانی سۆران ڕێگەیان نەداوە، ئەمە ڕێک وەک بۆچوون و هەڵوێستی هەندێک لە ئاشوورییەکانی کوردستانی تورکیایە، کە کاتێک دێنە ئەوروپا دەڵێن:"کوردی موسوڵمان ئێمەی چەوساندووەتەوە و لە دەست ئەوان هەڵهاتووین".

[13] ئامێدی..، سەرچاوەی پێشوو، ل 148.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

بۆ ئێمەی کورد دانانی تیپی)ز) لە بری)ذ، ز، ض، ظ) و دانانی)س) لە بری)ث، س، ص) و دانانی)ت) لە بری)ت، ط)، کە لە عەرەبیدا هەن، بارێکی گەورە و گرانمان لە سەر شان لادەبات و دەبێ نەمانی ئەو دەنگانە و کردنیان بە یەک دەنگ، بە پێشکەوتن و سەرکەوتن بدەینە قەڵەم، چونکە"ئێمە ئەگەر بێتو بۆ هەموو دەنگێکی شێوە جیاجیاکانی زمانی کوردی پیتێکی تایبەتی دابنێین، کاتێک دەزانین پیتەکانی ڕێنووسی زمانی کوردی دەبن بە)سەد) پیت و بگرە زیاتریش، کە ئەمەش کارێکی ناپەسەندە و نەشیاوە، چونکە ئێمە کە نەتوانین لە پیتەکانی ڕێنووسی کوردی کەم بکەینەوە بۆچی زیادیان بکەین بە دووقات"[14]، عومەر عەبدوڕڕەحیم، باس لە ئەلفبێی کوردیی عیراق و ئێران دەکات، لێ ئەگەر بەو شێوە بکرێت، کە ئامێدی دەیەوێت، ئەلفبێکە بە دڵی خەڵکی ئامێدی بێت و)ط، ظ، ص) و ئەوانە بگێڕدرێنەوە بۆ ئەلفبێی کوردی)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو)، ئەوا دەبێ)ث، ذ)یشی بۆ زیاد بکەین، چونکە لە هەورامان بەکار دەبرێن و لەبەر خاتری خەڵکی هەولێریش، هەرچی)ڵ)ە، بکرێن بە)ر)، "دووکەڵ" و "ماڵ" و "گوڵ"، بکرێن بە "دووکەر" و "مار" و "گور"، لەبەر سلێمانییانیش هەرچی)ەند، ەن)، بکرێن بە)نگ) و)س، ت)یش، لە "سەد" و "تایە"دا، بکرێن بە)صەد، طایە) و لەبەر موکریان و ئەو ناوەش، هەرچی)ر) بکرێن بە)ڕ)، "شەراب" بکرێت بە "شەڕاب" و "فرانسە" بکرێت بە "فڕانسە" و "پرۆسێس" بکرێت بە "پڕۆسێس"، ئیدی بۆ ئێمە ئەو حەلە، مەسەلەکە وەک ئەوەی لێ دێت، کە عومەر عەبدوڕڕەحیم باسی دەکات، ئەگەر نەبوونی ئەو تیپانە –وەک ئامێدی دەیڵێت- کەموکووڕی بێت و زیادکردنیان پێویست بێت، ئەوا نەک هەر لە ئەلفبێیە)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو)ەکەدا وایە، بەڵکە لەو ئەلفبێیە لاتینییەیشدا، کە کوردی کوردستانی تورکیا و سووریایش بەکاری دەبەن، لەوێشدا هەر وایە، کە ئاوهایش بێت، ئیدی چۆن کرمانجی بە تیپی لاتینی ڕێکوپێک نانووسرێت! ئامێدی زۆرجاران ئەوە دووپات دەکاتەوە و سوورە لە سەری، کە دیالێکتی کرمانجی ژووروو، بەلاتینی باش دەنووسرێت و بە ڕای ئەو ئەلفبێی کوردیی عیراق و ئێران، هەر بۆ زاری سلێمانی و سۆرانی دانراوە، ئەو دەڵێت:"بەلێ زمانێ کوردی کو زمانەکی هندوئورپی یە ب تیپێت عەرەبی نەمازە زارێ کرمانجی ناهێتە نڤیسین ب درستی و هویبوین)فێربوین) ژی ب ساناهی ناهێتە دەست،،"[15]، ئەگەر بە وردی و ڕەخنەگرانە بنۆڕینە نووسینەکانی ئامێدی، بۆمان دەردەکەوێت، کە ئەو ڕێک و ڕەوان بڕوای بەوە هەبووە، کە تەنێ دیالێکتی کرمانجی ژووروو بە تیپی لاتینی بنووسرێت، چونکە ئەم ئەلفبێ کوردییەی کە هەیە –بە ڕای ئەو- هەر بۆ زاری سلێمانی دانراوە، بە قسەی ئەو زاری سلێمانی یا سۆرانی پێویستی بە لاتینی نییە، زۆر باشە، بۆ ئەمەیان ئێمەش لەگەڵیداین، بەڵام نەک زاری سلێمانی و سۆرانی، بەڵکە کرمانجی ژووروویش پێویستی بە لاتینی نییە، ئەو ڕایانەی ئامێدی نەک هەر خزمەتی مەسەلەی یەکگرتنی زمانی ئەدەبیی کوردی و یەکیەتیی کورد ناکەن، بەڵکە پتر ڕێگەی دوورکەوتنەوە و جیاوازی خۆش دەکەن، ئەگەر –حاڵ وەک ئێستا بێت- کرمانجی سەروو بە تیپی لاتینی بنووسرێت و کرمانجی خواروو بە تیپی عەرەبی و کرمانجی سۆڤییێت بە تیپی کریلیک و دملی)زازایی) بە دیالێکتی خۆیان بنووسن، ڕەنگە سبەینێش هەورامی یا لوڕ یا هەر دیالێکتێکی دیکەی کوردی، ئەلفبێی چینی، پەهلەوی یا عیبری هەڵبژێرن بۆ نووسین، ئەوجا دەبێ کورد چی بەسەر بێت، بە لای کەمەوە دەبێتە چوار پێنج میللەت و هەر کەچەدیالێکتێکیش لە زمانی کوردیدا دەبێتە زمانێکی سەربەخۆ[16]،

[14] عەبدولڕەحیم، عومەر، ڕێنووسی کوردی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق، دەستەی کورد، بەرگی نۆهەم، 1982، ل184-185.

[15] ئامێدی، ڵادق بەهائوددین، جەلادەت بەدرخان، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق، دەستەی کورد، بەرگی حەوتەم، 1980، ل263.

[16] ژنێکی فلستینی، کە مامۆستای زمانی عەرەبییە لە ستۆکهۆڵم، پێش چەندساڵێک پرسیاری ئەوەی لێ کردم، کە بۆ دەرسی کوردی بە دوو سێ منداڵی کورد، کە لەو فێرگەیەدا بوون، کە ئەو کاری تێدا دەکرد، ناڵێمەوە، چونکە مامۆستای کوردییان نەبوو. گوتم:"منداڵەکان خەڵکی کوێن؟" گوتی:"وا بزانم کوردی تورکیان". گوتم:"ئەوان بە کرمانجی ژووروو و تیپی لاتینی دەخوێنن و من بە کرمانجی خواروو و تیپی عەرەبی دەرس دەڵێمەوە". گوتی:"جا کە واتە دوو زمانی کوردی هەیە! واتە ئێوە دوو میللەتن". گوتم:"نەخێر یەک زمانی کوردی هەیە و ئێمە یەک میللەتین، بەڵام بارودۆخی جوگرافی و سیاسی و دابەشبوونی کورد بە سەر چەند وڵاتێکدا و نەبوونی قەوارەیەکی سیاسی و...وای لێکردووین". گوتی:"جا خۆ ئێمە

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

سەبارەت بەوەی –وەک ئامێدی دەڵێ- کە کوردیی زمانێکی هیندوئورووپییە و ب تیپێت عەرەبی نەمازە زارێ کرمانجی ناهێتە نڤیسین، دەکرێ بگوترێ، کە :"ئێمە سەردەمێکمان بەسەردا تێپەڕی ئەوەی داوای بە لاتینی نووسینی کوردیی نەکردبایە لەلایەن زۆر کەسەوە بە زۆڵە کورد و کۆزمۆپۆلیت و شتی وا دائەنرا، وەک بڵێی گەلی کورد یەکێک بێ لە گەلە لاتینی یەکان، ئەو هەموو گۆڕانە سیاسی یانەی بەسەر وڵاتەکەماندا هاتن، کارێکی ئەوتویان کرد زۆر کەس چاو بەهەڵوێستی خۆیدا بگێڕێتەوە و ڕەخنەیەک لەخۆی بگرێ"[17]، ڕاستە کوردیی زمانێکی هیندو-ئەوروپاییە،لێ مەرج نییە هەموو زمانێکی هیندو-ئەوروپایی بە تیپی لاتینی بنووسرێت، فارسیی، کە یەکێکە لە سێکوچکەی"عەرەبی، فارسی، تورکی"، زمانانی جیهانی ئیسلامی و ڕۆژهەڵات و زمانێکی هەرە پێشکەوتوو و دەوڵەمەندیشە، زمانێکی هیندو-ئەوروپاییە و بە تیپی لاتینییش نانووسرێت، بەڵکە بە تیپی عەرەبی دەنووسرێت، زمانی تورکی تا ئەو تیپە لاتینییانەی ئەتاتۆرک نەسەپێنرا، بە ئەلفبێی عەرەبی دەنووسرا، زمانی ئوردوو، ئێستاش بە ئەلفبێی عەرەبی دەنووسرێت، ئەو ئەلفبێیە کوردی –عەرەبی دەستکاریکراوانەی، کە ئێستا لە عیراق و ئێران زمانی کوردییان پێ دەنووسرێت و تەواوی گەنجینەی فەرهەنگ و هزری کوردی پێ نووسراونەتەوە، گەلێک بیراز کراون و گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە، لە دەسپێکی بە کوردی نووسیندا، شەش حەفت سەدەیەک پاش هاتنی ئیسلام، وەک ئێستای ئەلفبێی عەرەبی و فارسی بووە، واتە: کورد توانیویەتی لە ماوەی شەش حەفت سەدەیەکدا، ئەلفبێ عەرەبی-فارسییەکە، لەگەڵ تایبەتمەندێتی زمانی کوردیدا بگونجێنێت[18]، ئەلفبێ و زمان دوو شتی جیاوازن، ئەلفبێ نیشانە و هێمایەکە بۆ ئەو دەنگانەی، کە لە زماندا دێنە دەراندن، ئەو نیشانە و هێمایانەش،کە نێوی ئەلفبێیان لێ دەنرێن، مرۆڤ بۆ خۆی دروستیان دەکات و دایان دەنێت و لە سەریان پێکدێت و ڕێکدەکەوێت، ئەگەر زمان تایبەت بێت بە گەلێک یا کۆمەڵە مرۆڤێک، کە پێی دەپەیڤن و لەیەکتر تێدەگەن و مۆرک و موڵک و ناسنامەیەکی نەتەوەیی هەبێت، ئەوا ئەلفبێ ئەو تایبەتمەندییەی نییە، هەموو ئەلفبێیەک دەتوانێت، دەربڕی هەموو جۆرە زمانێک بێت و هەموو جۆرە دەنگێک بدەرێنێت و مرۆڤیش هەر کاتێک ویستی و بە پێویستی زانی، دەتوانێت بۆ هەر دەنگێک، هێمایەک چێ بکات، ئەگەر هەر ئەلفبێیەک، تایبەت بێت بە دیالێکتێکەوە، وەک ئامێدی دەیەوێت، بێجگە لە کوتکوتکردنی زمانی کوردی و جوێکردنەوە زێتر هیچی دیکە نییە، وەک ئێستا بە چاوی خۆمان دەیبینین، ئەوەش بەرهەمی کۆششی سەیدا ئامێدی و کەسانی دیکەی هاوبیری ئەون، ڕێنووس، وەک مەسعوود موحەممەد دەڵێت: "دەفری نووسین و خوێندن و ڕۆشنبیرییە و هەر تەقەڵێکی هەڵوەشێتەوە کەلێن دەدا بۆ فرەوان بوونی مەودای لەگەڵ یەکدیدا و نەگونجانی نووسەران، میللەتێک هێندی کورد پێویستی بە یەکیەتی هەبێت ناشێ خوێندەوارەکانی لە هەوەڵ هەنگاوی خامەگیرییانەوە، کە ڕێنووسە، لەیەکدی بترازێن، ئێمە کە لەسەر چۆنیەتی نووسین)کەرەباب(ی بەری سۆران و)ئەفەنگی) بەری بابان پێک نەیەین چۆن لە ئاست شتە ژیوەریە گرنگەکان تێک دەگەین"[19]، پێم وایە گیروگرفتی کەرەباب و ئەفەنگی، نێوان بەری سۆران و بەری بابان و گیروگرفتەکانی دیکەش لە نێوان زاراوە کوردییەکاندا، کە بە تیپی عەرەبی دەنووسن، ئێدی چ سۆران و موکریان و گەرمیان و سلێمانی بێت یا لوڕ و هەورامی، تا ڕادەیەک چارەسەر بوون و هەموو بەو ئەلفبێ و ڕێنووسەی، کە لە کوردستانی عیراق و ئێراندا هەیە، قایلن و پەیڕەوی دەکەن، بەڵام

بیست دیالێکتمان هەیە و جیاوازیی هێندێکیشیان دەگاتە ڕادەی لێکتێنەگەیشتن و لەگەڵ ئەوەشدا یەک زمانی نووسین و یەک ئەلفبێمان هەیە. سیاسەت و سنوور و دابەشبوون کەی کاردەکاتە سەر یەکیەتی زمان و ئەلفبێ".

[17] کریم، محمد ملا، پێداچوونەوەی هەندێ بیرورا لە دەوروبەری ڕێنووسی کوردی و یەکخستنیدا، نووسەری کورد، ئابی 1979، بەغدا، ل 71.

[18] ماۆستایەکی ئێرانناس"Iranist"، بە نێوی "کارینا جەهانیCarina Jahani"، لە زانستگەی "ئوپسالا" لە سوێد، کە سەردەمێک ماۆستایشم بوو، دەیگوت:"کوردەکان زۆر زیرەکانە، گیروگرفتی ئەلفبێیان چارەسەر کردووە و خۆیان لە گرێ و سەختیی ئەلفبێی عەرەبی ڕزگار کردووە و دوورخستووەتەوە و ئەگەر ئەلفبێی کوردی لەگەڵ فارسییشدا بەراورد بکرێت، ئەوا کوردییەکە زێتر پێشکەوتووە".

[19] محمد، مسعود، چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ڕێنووس و ئەلف و بێی کوردی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق، دەستەی کورد، بەرگی نۆهەم، 1982، ل 269.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

گیروگرفتەکە لە نێوان تەواوی ئەو دیالێکتانەی، کە بە تیپی عەرەبی دەنووسن و کرمانجی ژووروودایە، کە بە تیپی لاتینی دەنووسرێت،

بێجگە لەوەش ئەو دیالێکتانەی، کە بە تیپی عەرەبی دەنووسن هەموو لە دەوری دیالێکتی سلێمانی "کە جێی خۆیەتی ببێتە بنەمای نووسینی ئەدەبی کوردی، ئەوەندە لایەنی بەهێز و جوان و ڕاست و ڕەسەنی تێدا هەیە، کە پێویستی بە سەپاندنی شتی نارەسەن نەبێت، خزمەتی شێوە نووسینی ئەدەبی و شێوەی ئاخاوتنی سلێمانی خۆیشی لەوەدایە، کە هەر وشە و تەعبیر و دارشتنێکی کوردی لە ڕەسەنایەتی و ڕاست بووندا بەسەر هی دیکەدا کەوتەوە ئەویان قبوول بکرێ نەک جوانی و ئاورینگی لەهجەی بنەمای ئەدەبی شەفاعەت بکەن بۆ ئەو بەکارهێنانەی نادروستن و لەگەڵ خۆیدا بەسەر هەموو زمانەکەیدا بسەپێنێ"[20] کۆبوونەتەوە و بەو "زمانە ئەدەبی یە یەکگرتووەی کوردی کە لە سەردەمی بابانەکانەوە،(نالی)ی مەزن و هاوکارەکانی کردیان بەزمانی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی و ڕۆڵێکی سەرەکیان لەگەشەپێ کردن و دەوڵەمەندکردنی دا بووە،، "[21] دەنووسن، چونکە "ناتوانین بڵێین ئێستاکە کورد پتر لە زمانێکی ئەدەبی یەکگرتووی هەیە، چونکە ئەم زمانە ئەدەبییە لە دەوری بابانەوە تا ئێستا هەر زمانی ئەدەبی ناوچەیەکی گەورەی کوردستانە و، لە ساڵی(1922)ەوە تاکو ئەمڕۆ زمانی خوێندن و نووسینی بەشێکی زۆری ئەو ناوچەیەیە، هەر لەو کاتەدا شێوە زمانێکی تر نابینین کە لە دەوری بابانەوە تا ئێستا بەو شێوە فراوانە و بەو بەردەوامی یە زمانی ئەدەبیاتی بێت"[22]، ئەگەر ماڵجیایی نەکرابا و هەموو کورد لە دەوری ئەو ڕێنووس و زاراوەیە کۆ بووایەوە، بێگومان گەورەترین و دژوارترین گیروگرفتی نەتەوەی کورد چارەسەر دەکرا و ڕێگەی یەکگرتن و یەکیەتی خاک و نەتەوەکە، هاسانتر و کورتتر دەکرایەوە، چونکە "ئەو ڕێگایەی کە بنچینەی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی نەتەوە لە دیالێکتێک یا لە بەشە دیالێکتێکی زیندووی زمانەوە وەردەگرێت، بۆ کورد لە هەموو ڕێگایەکی تر دروستتر و گونجاوترە، بە مەرجێ بە وشەی جوان و پتەوی دیالێکتەکانی دیکە موتوربە بکرێت"[23]، هەژاری موکریانییش لە سەر ئەو ڕایەیە، کە تیپی لاتینی تیماری دەردی کورد دەکات و دەڵێت:"پیتەکانی کە ئەمڕۆ پێ ی دەنووسین کە پاشماوەی خەتی ئارامی چەندین هەزار ساڵەیە هەرچەندە ئێمە بە ئیعراب بە حروفەوە دەینووسین و لە عەرەب و فارس وارد و باشتر و هاسانترمان کردوە، بەڵام ئەگەر ناچاری نەبێ ئەبەد بەکاری کوردی نووسین نایە، چاکترین خەت بۆ کوردی نووسین ئەو خەت و ئەلف و بایە کە ئێستا لە کوردستانی تورکیا باوە،،، لەڕاستی دا لاتینی نەبێ بۆ کوردی لەنووسینی بێ گرێ و گۆڵ بەمراد ناگەین"[24]، زۆرم پێ سەیرە، کە کوردیزانێکی وەک هەژاری موکریانی، بەو شێوەیە بنواڕێتە مەسەلەکە، ئێمە کە ڕێنووسی کوردیمان لە عەرەب و فارس وارد و باشتر و هاسانتر کردبێت، ئیدی بۆ دەبێ هەر بە ناتەواو و خراپی بزانین لە کاتێکدا، کە عەرەبی زمانی پتر لە بیست دەوڵەت و نێزیکەی چەندسەد میلیۆنێک مرۆڤ و زمانی قورئانیشە، کە زمانی ئیسلامە و ئایینی چواریەکی هەموو دانیشتووانی سەر گۆی زەوییە، فارسییش زمانی دەوڵەتێکی مەزن و کۆنی سێ چوار هەزار ساڵەیە و زمانی ئەدەبیی چەندین گەل و نەتەوەی دیکەی ڕۆژهەڵاتە، بێجگە لەوانەش هەم عەرەبی هەمیش فارسی، دوو زمانی ئەدەبیی هەرەپێشکەوتوون و لە نێو ئەدەبی مرۆڤایەتیدا گەلێک دیارن و گەلێکیشیان خزمەت بە فەرهەنگی مرۆڤایەتی کردووە و بە بەراورد لەگەڵ ئێمەی کورددا، ئەوان زۆرزۆر لە نوواوە(پێشەوە)ن و ئێمە بەواندا نەگەیشتووین و وا بە هاسانییش ناگەین، کە ئەوان بەو حاڵەی خۆیانەوە، بەو ئەلفبێیە ڕازی بن –بە مەرجێکیش توانستی گۆڕینیان هەبێ، بەڵام هەرگیز هەڵەی وا ناکەن- ئیدی بۆ دەبێ خۆمان بە نەخۆش بزانین و لاتینی تیماری دەردەکانی ئێمە بکات و ئەلفبێیەکەی خۆمان پڕبێت لە گرێ و گۆڵ!

---

[20] سەرچاوەی پێشوو، ل287-288.

[21] شارەزا، کریم، نالی و زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی، 1984، ل46.

[22] سەرچاوەی پێشوو.

[23] Stefan Lindgren, Bambupennan som vapen, förr och nu, nr 1, 1987, s7.

[24] چاوپێکەوتنێک لەگەڵ شاعر و نیشتمانپەروەری گەورەی کورد(هەژار)، پێشەنگ، ژمارە 11، ئازاری 1986، ل28.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

هەندێک پێیان وایە، کە بە تیپی لاتینی نەبێت، زانین لە نێو میللەتی کورددا ناچێتە سەر و لەبەر ئەوەی منداڵی کورد لە تورکیا بە تیپی لاتینی ڕاهاتوون و ڕادێن، ئیدی لاتینی چاکە، سادق بەهائەددین ئامێدی دەڵێت: "بەلاڤکرنا زانینێ ژی بۆ ملەتێت وەکی ملەتێ کورد ب ڕێکا نڤیسینا زمانێ کوردی ب تیپێت لاتینی نەبت ناچتە سەری؛ ژبەر کو نڤیسینا زمانێ کوردی ب تیپێت لاتینی زویتر و باشتر ب دەستڤەتێت، چکو دەنگ یا فۆنێم د زمانێ کوردی ی دا ب تیپێت عەرەبی ناهێتە نڤیسین و زارۆکێت کورد ژی ل تورکیای ب تیپێت لاتینی دخوینن و دنڤیسن، نەشێن کتێبێت کوردی یان ڕۆژنامە و کۆڤارێت ب تیپێت عەرەبی تێنە نڤیسین بخوینن، هەکە هات و وەکی بەرێ ب تیپێت عەرەبی هاتنە نڤیسین وێ روشنبیرێت کورد ب درستی بێ بەهرە بن خاسما ناڤی)کورد) ئێنان لە تورکیا لەسەر دچیت، هەر ژبەر هندێ ژی بەهەشتی ئەلفابێ یا ڕاست دانایی ژینێ گوهی نێزیکی ئەلفبێیا تورکی کر داکو کوردێت تورکی بخوینن تێ بگەهن، هەر ژبەر هندێ یە ژی کوردێت تورکی ژ چاپەمەنی بێت کوردی لە عێراقێ زربەهرن"[25]، پێم وایە ئەگەر خەڵک لە بلاوکردنەوەی زانیاری بن و ئەوەیان لا مەبەست و گرنگ بێت، ئەوا بە تیپی بزمارییش بێت، دەتوانن بلاوی بکەنەوە، ئەگەر بەراوردێکی وەک یەک و دوولایەنی و هاوتا بگرینەبەرچاو، پێم وا نییە میللەتانێک، کە بە تیپی غەیرەلاتینی دەنووسن، لە میللەتانێک، کە بە تیپی لاتینی دەنووسن، کەمتر زانیاری و هزر و فەرهەنگ بلاو بکەنەوە، ئەو مەسەلە بە ڕادەی خوێندەواری و پێشکەوتنی هەر میللەتێکەوە بەندە و چۆنیەتی تیپەکە هیچ ڕۆڵێک لەو بارەوە نابینێت، ئاگایی و هۆشیاربوونەوە و پێشکەوتن چ پێوەندێکی بە ئەلفبێ و تیپەوە نییە، کە زارۆکی کوردی تورکیا ناتوانن کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردیی عیراق بخوێننەوە، لە سەرێکەوە لەبەر ئەوەیە، کە بە تیپی کوردیی عیراق ڕانەهاتوون و نایزانن و لە سەرێکی دیکەیشەوە، ئەوان هەر لە زاراوەکەیش تێناگەن، ئەمە بێجگە لەوەی، کە ئەو کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییانەی کوردستانی عیراق، بە هۆی سنوور و سیاسەتی تورکیا و عیراقەوە، هەر ناگەنە ئەوان، منداڵی کوردی تورکیا، نەک هەر بلاوکراوە و نووسینی کوردستانی عیراقی بە تیپی عەرەبی نووسراو ناخوێننەوە، بەڵکە بە خوێندنەوەی کوردیی لاتینییش هەر ڕانەهاتوون، چونکە ئەوان بە کوردی ناخوێنن و زمانی خوێندنیان تەنێ تورکییە، ئەو کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییانەی، کە بە تیپی لاتینی دەنووسرێن، لە ئەورووپا و دەرەوەی کوردستان دەردەچن و بە دەگمەنیش ناگەنەوە کوردستان، واتە: زارۆکی کوردی تورکیا مەگەر لە ئەورووپا –ئەویش ئەگەر زۆر بە تەنگییەوە بن- فێری زمانی کوردی ببن، سادق بەهائەددین ئامێدی، ئەوەی لە بیر کردووە، کە ئەو نووسینە کوردییە لاتینییە، بۆ کوردی عیراق و ئێران، هەمان شێوەی کوردییەکی ئێران و عیراقە بۆ کوردی تورکیا، ئەوانیش نەدەیزانن و نە دەگاتە دەستیشیان، هەروەها هەردوو شێوە نووسینە کوردییەکەی عیراق-ئێران و تورکیا-سووریا، بۆ کوردی سۆڤێێت نامۆن و لێی نازانن، خۆ کوردییە کریلیکییەکەی ئەوانیش بۆ سەرتاپای کوردستان، نامۆیە و کەس سەری لێ دەرناکات،

بڕیاری یەکلایەنە و بێ سێودوولێکردن و بێ ڕاوێژکردن بە خەڵک، زۆرجاران بڕیارێکی سەرکەوتوو نابێت، هی وا هەیە لە خۆیەوە وای بڕیارداوە، کە تیپی لاتینی ببێت بە ئەلفبێی زمانی کوردی، شاهین سۆرەکلی دەڵێت: "یەک ژ گاڤێن، کوێ ب کاربە ڕۆلەک گەورە بۆ یەکەتیا گەلێ کورد بلیزە، یەککرنا نڤیسا زمانی کوردی یە، ئاڤێتنا ڤێ گاڤێ ل بەرچاڤێن هنان، ب تایبەتی ل بەرچاڤێن هن هەڤوەلاێێن مەیێن سۆران، ژ دەرکەتنا سەر هیڤێ دژوارتر بوویە"[26]، لام وایە هەموو کوردێک لەگەڵ ئەو ڕایەی سۆرەکلیدایە، کە یەکخستنی ڕێنووسی کوردی و بەکاربردنی یەک ئەلفبێ، هەنگاوێکە ڕۆڵێکی مەزن دەبینێت لە یەکیەتی گەلی کورددا و کەس لاریی لەوە نییە، وەلێ کە لەبەرچاوی هەندێ هاووڵاتیانی سۆران لە چوونەبان مانگ دژوارترە، ئەمەیان جێی خۆی نییە، چونکە

---

[25] ئامێدی..، جەلادەت..، ل 271.

[26] Sorekli, Sahin B, Tek-kirina nivisa kurdi, Rewsen, Hejmar 1, Havin 1988, Rupel 28.

ئەگەر مرۆڤ تیپی لاتینی کردە بنگە و بنەما و ڕاستییەک و چ موناقەشەی لە سەر نەکرێت، ئەوە حەتمەن مەسەلەکە وەک سۆرەکلی دەیلێت، وا دەشکێتەوە، بەلام بۆ دەبێ تیپی لاتینی بکرێتە بناخە و بنگە بۆ ئەلفبێی کوردی! لام وایە ئەگەر بشگوترێ، کە هەر دەبێ ئەلفبێی)عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو) بکرێتە ئەلفبێی هەموو کورد، ئەودەمە هەڤوەلاتیێن مەیێن کرمانجیش بەلایانەوە لە سەرکەوتنە سەر مەریخ دژوارترە، لە هەمان گوتاردا سۆرەکلی داوا لە پارتییە سیاسییەکانی ڕۆژهەلات و باشووری کوردستان دەکات، کە کۆمیتەیەک ساز بکەن بۆ وەی "بەیعەت" بە تیپی لاتینی بدرێت و بیکەن بە ئەلفبێی زمانی کوردی، جارێ پێشەکی کەنگێ پارتییە سیاسییەکانی کوردستان ئارەزووی کاری فەرهەنگی و زمانەوانی و جڤاکییان هەبووە و هەیە و چی لێ دەزانن! ئەوان دەیان ساڵە و تا ئێستاش لە سەر ئامانج و ئاوات و خواستەکانی، نەک هەر گەلی کورد بەڵکە هی خۆیشیان، لە سەر دروشمەکان و دەستنیشانکردنی دۆست و دوژمنی خۆیان و لە سەر واتا و یەکالاکردنەوەی هێندێک دەربڕینی سەرەتایی، وەک ئۆتۆنۆمی، ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە، خودموختاری، مافی چارەنووس، سەربەخۆیی، دیکتاتۆری، فاشی، شۆڤینی، چەپ و ڕاست و،،، پێک نەهاتوون و لێیان تێکەڵ دەبن و دەشێوێن، ئەوان تا ئێستاش 75%ی نووسین و بلاوکراوەکانیان بە عەرەبی و فارسی و تورکی دەنووسن و بلاودەکەنەوە و دوا زمان، کە بیری لێ دەکەنەوە کوردییە، ئیدی دەبێ چەند تامەزرۆی زمان و نووسینی کوردی بن! پاشان وا کۆمیتەیان ساز کرد و بەیعەتیشیان دا، دەبێ لە چ قوژبنێکی کوردستاندا بتوانن ئەو بڕیارە جێبەجێ بکەن و بیخەنەگەر، چونکە ئەسڵەن ئەوان هیچ شوێنێکیان بە دەستەوە نییە و ئەگەر هێندەی ساجێکیش خاکیان بە دەستەوە بێت، ئەزەلی و ئەبەدی نییە و قابیلی گۆڕان و لەدەستچوونە،

سۆرەکلی ئەلفبێکەی گۆڤاری "هاوار" دەکاتە پێوەر و داواش دەکات، کە"ددەستپێکی دە ب زاراڤێن زازاکی)دنبلی)، سۆرانی و کورمانجی وەرن وەشاندن و بەلاڤ کرن،، "[27]، بەو سێ زاراوەیەی، کە سۆرەکلی ناویان دەبات، لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا نووسینی کوردی بلاو دەبێتەوە، زاراوە سۆرانییەکە وەک زاراوە و ئەلفبێش، لەو دوو زاراوەکەی دی جوێیە، بەلام کرمانجی ژووروو بۆ خۆی، کە بە سێ ئەلفبێی جیاواز، عەرەبی، لاتینی و کریلیک دەنووسرێت و ماوەی پەنجا شێست ساڵێکیشە بەو شێوەیە ڕوویشتووە، و تا لاتینی و کریلیک پەیدا نەبووبوون، ئەلفبێ عەرەبییەکە هەموو زمانی کوردی گرتبووە خۆی و پێی دەنووسرایەوە، وەلێ لەوەتی ئەو دوو جۆرە تیپەی دیکە هاتوونەتە مەیدانەوە، ئایا وا ڕوویداوە، کە هەر کرمانجی ژووروو بۆ خۆی بە یەک ئەلفبێ بنووسرێت؟ یا هەولێ ئەوە دراوە یا کارەکە بۆ خۆی بەرەو ئەوە چووە، کە ببێتە یەک ئەلفبێ؟ نەخێر هەرگیز،،، !! بەهەرحاڵ پێم وایە کارەکە نە بە "هەر دەبێ" و نە بە "ئەلفبێی هاوار" و نە بە "پارتییە سیاسییەکان"یش مەیسەر دەبێت! ئەگەر چاوەنۆڕی پارتییە سیاسییەکان بین مەسەلەی زمانمان بۆ چارەسەر بکەن، پێم وایە بەبێ زمان و بێ ئەلفبێ سەردەنێینەوە، ئەوان با پێشتر چارەسەری چەوتیی و هەڵە و پەڵەی دەیان ساڵەی سیاسەتی خۆیان بکەن، بۆ شارەزاییەکی باشتر و تێگەیشتنێکی زێتر لە ڕێنووسی کوردی، وا چاکە ئاوڕێک لە مێژووی ڕێنووسی زمانی کوردی بدەینەوە، لە کتێبی "زمانی یەکگرتووی کوردی"دا، جەمال نەبەز، لەبارەی ڕێنووسی زمانی کوردییەوە بە دوورودرێژی دەدوێت و قۆناغەکانی پێشکەوتن و گۆڕانی ڕێنووسیش باس دەکات، نەبەز، لەمەڕ مێژووی بەکوردی نووسینەوە دەڵێت:"هەرچەندە بەداخەوە نازانرێ لە کەیەوە بە کوردی دەنووسرێ، بەلام ئاشکرایە؛ پاش ئەوەی ئاینی ئیسلام لە کوردستاندا بێخی داکوتا، کوردەکانیش وەک فارسەکان، دەستیان کرد بە بەکارهێنانی ئەلف و بێی عەرەبی بۆ نووسینی زمانەکەیان، هەرچەندە ئەو بەڵگانەی،تا ئێستە لە چەند سەد ساڵێک تێپەڕ نابێ، بەلام ئەز لەو باوەڕەدام کە مێژووی نووسینی کوردی گەلێک لەو تێکستانە کۆنترە کە پێمان گەیشتوون"[28]، بەمەدا تێدەگەین، کە لەگەڵ هاتنی ئیسلامدا بۆ کوردستان، ئیدی کوردیش ئەلفبێی عەرەبی بۆ نووسین بەکار بردووە،

---

[27] سەرچاوەی پێشوو.
[28] نەبەز، جەمال، زمانی یەکگرتووی کوردی، 1976، ل78-79.

ڕەنگە پێش ئیسلامیش، کورد هەر ئەو ئەلفبێیەی، کە فارس بەکاری بردووە، ئەویش بەکاری بردبێت، چونکە بە گشتیی زمانی دەسەلات و خەلکی فەرمانڕەوا –ئیدی هەرکەسێک بووبێت- زمانی نووسین بووە، ئەو گریمانەیەش کاتێک دەسەلمێت، ئەگەر ئەسلەن بە کوردی شت نووسرابێتەوە، کە من بۆ خۆم بڕوا ناکەم، سەبارەت بە هاتنی ئیسلامیش بۆ کوردستان، نەبەز دەلێت:"ئایینی ئیسلام لە دەوروبەری 639ی زایندا هاتە کوردستانەوە، بە ماوەیەکی کەم ئایینی زەردەشتی ی لە هەموو کوردستان و هەموو ئێراندا لەنێوبرد و کتێبە پیرۆزەکەی کە قورئانە و بە عەرەبی نووسراوەتەوە بە تەواوی جێی ئاڤێستای گرتەوە، کوردەکان هەرچەندە لە سەرەتاوە بەربەرەکانی ئەم ئایینەشیان کرد، بەلام لە ئەنجامدا و لەبەر گەلێک هۆ بەزۆری بوونە موسولمان و دەستیانکرد بەخزمەت کردنی ئایینی ئیسلام و زمانی عەرەبی"[29]، کەواتە ئەگەر کورد لە پێش ئیسلامدا نووسینێکی بووبێت، ئەوا نەماوەتەوە بۆ ئێستا و تەنانەت نووسینەکانی پێش هاتنی ئیسلامیش –وەک نەبەز دەلێت- هەر هی چەند سەدەیەکی لە بەردەستدایە، بەلام ئەوە ڕوونە، کە ئەلفبێی عەرەبی لە دوای هاتنی ئیسلامەوە بۆ کوردستان، بووە بە ئەلفبێی کوردیش، هەرچەندە بێجگە لە تیپی عەرەبی"کەمەیەکی کەمی ئەو نووسینانە بە خەتی سریانی و کەمتریش لەوە بە خەتی ئەرمەنی نووسراونەتەوە"[30]، واتە: تا ئەو کاتە سێ ئەلفبێ بۆ نووسینی کوردی لە ئارادا هەبوون، عەرەبی، سریانی و ئەرمەنی، بێجگە لەوانەش وا پێدەچێت زمانی کوردی بە ئەلفبێیەکی دیکەش نووسرابێتەوە، ئەویش ئەلفبێی "ئێزدی/یەزیدی"یە، پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆ، ڕاستییەکی "دیرۆکی پێشاندده لە بەندا)ل بابەت نڤیسکار، زمان و ئەلفابێ یا پرتووکێت ئێزدییان) و بەلگەیێن بەرچاڤ نیشاندکە، کو ئەلفابێ یەکە کوردی سەربخۆ، نەتەوەییە، نە نەستووریی یە و نە جهووکی یە، لێ پێویستە بێ گۆتن، کو ئەلفابێ دبن ئێتاعەتا بنکە و ڕێبازا عەرەبی دا هاتی یە ڕێک و پێک کرنێ، ئەو ئەلفابێ یا کوردی ب تەمامی یا خو ڤا ژ ئەلفابێ یا عەربی جیاوازترە"[31]، جەمال نەبەزیش لەمەڕ ئەو ئەلفبێ ئێزدییەوە دەلێت:"ئەلف و بێی ی ئێزدی ئەو ئەلف و بێ یە یە کە هەدوو کتێبە پیرۆزەکەی ئێزدی یەکان بەوە نووسراوەتەوە، واتا)مەسحەف ڕەش) و)کتێبی جەلوە)، هەرچەندە نازانرێ کەی ئەم ئەلف و بێ یە دانراوە؛ بەبم ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە کە ئەو کەسەی دایناوە شارەزایی یەکی تەواوی لە ئەلف و بێ ی عەرەبیش و فارسیشدا بووە"[32]، کە ئەلفبێی ئێزدی –وەک کوردۆ و نەبەز باسی دەکەن- لە ژێر کاریگەریی ئەلفبێی عەرەبی و فارسیدا بووبێت، دەکاتە ئەوەی، کە ئەو ئەلفبێیەش هەر دوای هاتنی ئیسلام بۆ کوردستان چێ کراوە، چونکە ئێزدییەکانیش، کە کوردن و هەر لە کوردستاندا بوون، ئەوانیش بە هاتنی ئیسلام بۆ کوردستان، شارەزای ئەلفبێی عەرەبی بوون، دەنا خۆ پێشتر ئەلفبێی عەرەبی لە کوردستاندا نەبووە، تا ئێرە ژمارەی ئەلفبێی کوردی دەگاتە چوار: عەرەبی، سریانی، ئەرمەنی و ئێزدی،

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای پەیدابوونی ئەلفبێی عەرەبی، کە کورد و فارسیش لە پاش هاتنی ئیسلامەوە، بەکاری دەبەن، ئەوا دەبینین، دەوروبەری دووهەزار سالێک پێش زایین، فینیقییەکان، ئەلفبێیەکیان بەکار بردووە، کە لە ڕاستەوە بۆ چەپ پێیان نووسیوە و لەو ڕێنووسەوە ئەلفبێی عەرەبی و گرێکی و لاتینی گەشەیان کردووە، تەنانەت گرێکییەکان، کە لە ڕۆژهەلاتەوە فێری نووسین بوون، هەر لە ڕاستەوە بۆ چەپ دەیاننووسی تا دووسەد سالێک پاش زایین و ئیدی لەو دەمەوە وردەوردە بەرەو ئەوە چوون، کە لە چەپەوە بۆ ڕاست بنووسن، ئەویش ڕەنگە بە هۆی

" دا دەلێت، Skrivkonstens historia ئەوەوە بێت، وەک "دۆنالد باکسسۆن"، لە کتێبی "مێژووی هونەری نووسین کە ئەگەر وەک عەرەب لە لای ڕاستەوە بۆ چەپ بنووسرێت، ئەوە دەبێتە هۆی شاردنەوەی وشەکان لە

---

[29] سەرچاوەی پێشوو، ل10.
[30] سەرچاوەی پێشوو، ل79.
[31] ڕەهبەر، د. حوسین، جەلادەت بەدرخان وەک هیمدارێ ئەلفابێیا لاتینی کوردی، رۆشنبیری نوێ، ژمارە 105، سالی 1985، ل96.
[32] نەبەز.، زمانی..، ل84.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

پشتی دەستەوە و جێنەهێشتنی چۆڵایی بە ڕێکوپێکی لە نێوان وشەکاندا، لێ لە لای چەپەوە نووسین ئەو دەرفەتە دەڕەخسێنێت، ئەوجا ڕەنگە گرێکییەکانیش لەبەر ئەوە لەچەپەوە بۆ ڕاست نووسینیان هەڵبژاردبێت[33]، بێگومان کوردیش ئەلفبێ عەرەبییەکی وەرگرتووە، بەڵام پاشان تێکەڵ بە فارسی کراوە و پاش کۆمەڵێک دەستکاری و گۆڕانکاری، گەیشتووەتە ئەمەی، کە ئێستا لە ئارادایە، مەسەلەکە لەوەدا نەوەستاوە، بەڵکە تیپی لاتینییش هاتە ئاراوە، کە ئەویش بە چەند قۆناخێکدا تێپەڕیوە و گەیشتووەتە ئەمەی، کە ئەورۆ هەیە، لە پاش یەکەم جەنگی جیهانییەوە، لە لایەن "مێجەر سۆن"ەوە، هەوڵی دانانی ئەلفبێیەکی لاتینی دراوە، بەڵام ئەو ئەلفبێیە بڵاو نەبووەتەوە، لە ساڵی 1930دا، زانای ئەرمەنی"ئیسحاق مۆرگۆلۆڤ" و "عەرەبی شەمۆ"، ئەلفبێیەکی لاتینییان دانا و لە نێو کوردەکانی سۆڤێیتدا تا ساڵی 1938 بەکار براوە، بۆ نموونە ڕۆژنامەی "ڕێیاتەزە"، کە بە کوردی دەردەچێت، لە ژمارەی یەکەمیەوە، لە ساڵی1930-1938، بە لاتینی دەرچووە، لە ساڵی 1938-1955، ڕێیاتەزە، دەرنەچووە، لە 1955یشەوە تا ئێستا، بە تیپی کریلیک دەردەچێت، وەلێ جەمال نەبەز دەڵێت:"ئەلف و بێ ی سریالی بە زۆری لە ساڵی 1946وە بەکاردەبرێ"[34]، لە ساڵی 1932یشدا، جەلادەت بەدرخان، ئەلفبێ لاتینییەکەی خۆی بڵاو کردەوە، ئەو لە ساڵی 1919ەوە دەستی بە ڕێکخستنی ئەو ئەلفبێیە کردبوو، لە پێشگوتنی کتێبێکدا، کە لە ساڵی 1932دا، لە شام نووسیویەتی، جەلادەت بەدرخان، باسی ئەوە دەکات، کە ساڵی 1919 لە خەرپووت و دیاربەکر و چیای مەلەتیێ و لە نێو عەشیرەتی)ڕەشوان یا ڕەوان)دا، کاتێک کە لەگەڵ "مێجەر نۆئێل"[35] ناوێکی ئینگلیزدا دەبێت، کە سۆرانی دەزانێت و هەوڵدەدات فێری کرمانجی بێت، کاتێک کە مەتەڵ و ستران و چیرۆکان کۆدەکەنەوە و دەنووسن و بەراورد دەکەن، نۆئێل بەرانبەر بە تیپی عەرەبی، تیپی لاتینی دەنووسێت و دەستنووس و خەتی خۆی بە هاسانی دەخوێنێتەوە و وەک جەلادەت بەدرخان دەڵێت:"ب بلێکرنەکە بیانی، لێ بێ دژواری دەست نقیسا خۆ دخواند، لێ بەلێ ئەز، هەیا کو من)وو) ژ)ۆ) و)ی) ژ)ێ) دەرخستن دکەتم هەزار دژواری"[36]، ئەوجا دەڵێ:"د جهدا قەرارا خو دا و ژ خورا ب حەرفێن لاتینی ئەلفابێ یەک لێک ئانی"[37] و پاشان باسی ئەوە دەکات، کە سوودی لە ئەلفبێی یۆنانی و ڕووسی و لاتینی و فرانسەیی وەرگرتووە، بۆ چێکردنی ئەلفبێی لاتینی بۆ کوردی و کاتێک تورکان ئەلفبێی لاتینی خۆیان بڵاوکردەوە ئیدی "ژ بونا هێمانکرنا خوەندنا نڤیسارێن مە ژ کوردمانجێن ترکیرا، مە دەنگێن هن حەرفان ب هەڤ گوهارتن ئو هەرچەند هەبو مە ئەو چەند ژ ئەلفابێ یا خوە خست نێزیکی ئەلفابێ یا ترکان کر"[38]، بەدرخان، باسی ئەوەش دەکات، کە پرسی بە زۆر خوێندەوار و زانا و نووسەری کورد و بیانی کردووە، بۆ نووسینی ئەلفبێ لاتینییەکەی و گوایە سێزدە ساڵ هەوڵی بۆ داوە، پێم وایە جەلادەت بەدرخان، بۆ دانانی ئەلفبێی لاتینی بۆ زمانی کوردی، پرسی بە هیچ زمانزانێکی کورد نەکردووە، بەڵکە بڕیارێکی نابەرپرسانە و سەرەڕۆیانەی

[33] Lindgren, Stefan, Bambupennan som vapen, För och Nu, nr 1, 1987, s:7.

[34] نەبەز.، زمانی.، ل84.

[35] ڕەفیق حیلمی، لە بارەی "مێجەر نۆئێل"ەوە، باسی ئەوە دەکات، کە "نۆئێل"یەکێک بووە لە ئەفسەرە ئینگلیزە شارەزاکانی هەرێمی کوردستان. ڕاوێژکاری شێخ مەحموود و یەکەم نوێنەری ئینگلیز بووە لە کوردستان. زمانانی فارسی و فرانسەیی زۆر باش زانیوە و لە ئێراندا زۆر ماوەتەوە. لە ڕێی سیاسەتەوە خزمەتی بریتانیای کردووە. ڕۆژی 1-11-1918، لە کۆبوونەوەیەکدا، بە خەڵکی سلێمانی، کە "عولەما، ئەشراف، سادات و توججار"ی تێدا بەشدار بوون، بە ناوی نوێنەری بریتانیاوە قسەی کردووە و بەو خەڵکەی ڕاگەیاندووە، کە شێخ مەحموود، لە لایەن حاکمی گشتیی عیراقەوە، بە "حوکمداری کوردستان" ناسراوە. نۆئێل و لە پشت ئەویشەوە "ویلسن"ی حاکمی گشتیی عیراق، دەیانەویست لە نفووزی شێخ مەحموود کەڵک وەرگرن و لە هەرێمی کوردستاندا، بێ هێزێکی سەربازی، نفووزی ئینگلیز جێگیر بێت و بە هۆی شێخ مەحموودەوە، سیاسەتی حوکومەتی بریتانیا، بەڕێوە ببەن. نۆئێل، ناوی "حاکمی سیاسی" لێ نرا. حیلمی دەڵێت "زەمان بە دڵی (نۆئێل) بچوایە بەڕێوە شکم لەوەدا نیە کە بناغەی (کوردستانی گەورە)ی دائەمەزراند..". نۆئێل، شوباتی 1919 چووەتە تورکیا و لە لایەن کۆمەڵگەکانی سیاسی کوردیشەوە، "میر جەلادەت بەدرخان" و دوو کوردی تریش گەیشتوونەتە لای و لەگەڵ "نۆئێل"دا یەکیان گرتووە و بە ناو کوردەکانی خەرپووت و دیاربەکردا سووڕاونەتەوە و بۆ کورد و کوردستان گفتوگۆیان کردووە. بنۆڕە: حیلمی، ڕەفیق، یادداشت، بەرگی یەکەم، چاپخانەی مەعاریف، ساڵی 1956، ل58-73.

[36] هاوار، هەژمار 13، 1932، ل1.

[37] سەرچاوەی پێشوو.

[38] ئامێدی.، جەلادەت..ل266.

خوێندەوارێکی هزر و فەرهەنگ ئەوروپایێنراو بووە و بە تەنێ بۆ خۆی داویەتی، دوای بڵاوکردنەوەیشی ئیدی بەرەبەرە، ئەلفبێ لاتینییەکەی جەلادەت بەدرخان، جێی خۆی گرت و بوو بە بنگەی نووسینی کوردی بە تیپی لاتینی و تا ئێستاش ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لەبرەودایە.

ساڵی 1933 تەوفیق وەهبی، کتێبی "خوێندەواری باو"ی بڵاوکردەوە و پتر تیپی ئینگلیزی بەکار بردبوو، ساڵی 1956، جەمال نەبەز، کتێبی "نووسینی کوردی بە لاتینی" دەرکردووە و دەنگی "ڵ" و "ڕ"ی بۆ ئەلفبێکەی بەدرخان زیاد کردووە و پاشانیش دەنگی"وێ Ö "ی خستە سەر و بەو گۆڕانانە تا ڕادەیەک ئەلفبێکەی بەدرخانی کاراتر کرد، لێ ئەوانەی، کە تیپی لاتینی بەکار دەبەن بۆ نووسینی کوردی، ئەو گۆڕانکارییەی جەمال نەبەزیان لەبەرچاو نەگرتووە، کە ئەوەش بۆ خۆی کەلێنێکە لە ئەلفبێی لاتینیدا، ساڵی 1972، گیوی موکریانی، کتێبی "ئەلف و بێی کوردی وێنەدار بە تیپی لاتینی"ی دانا.

سەرباری ئەو ئەلفبێیانەی، کە تا ئەوڕۆکە کەم و زۆر بۆ نووسینی کوردی بەکار براون، وەک عەرەبی، ئەرمەنی، سریانی، ئێزدی، لاتینی و کریلیک، دەگوترێ کە جوولەکەکانی کوردستان، کە ئەوڕۆکە لە ئیسرائیلن، بە تیپی عیبری، نووسینی کوردییان نووسیوە.

ئەو ئەلفبێیەی لە هەمووان زێتر پێی نووسراوەتەوە، ئەلفبێی عەرەبییە، کە لە کوردستانی ئێران و عیراقدا و بە هەردوو دیالێکتی کرمانجی ژووروو و خواروو پێی دەنووسرێت و زمانی خوێندن و دەیان ڕۆژنامە و گۆڤارە و سەدان کتێبی پێ دەنووسرێت و هەزارانی پێ نووسراوە و لە ڕادیۆ و تەلەڤزیۆنیشدا بەکار دەبرێ، پاشان ئەلفبێی لاتینییە، کە کوردی کوردستانی تورکیا و سووریا، بە دیالێکتی کرمانجی ژووروو پێی دەنووسن، ئەویش لە دەرێی کوردستان)هەندەران)، دواییش ئەلفبێی کریلیک، کە کوردانی سۆڤیێت بە کرمانجی ژووروو پێی دەنووسن، ئەو سێ ئەلفبێیە شانبەشانی یەکدی دەڕۆن و خەڵکی فێریان دەبن و وەچە لە دوای وەچەیش پێی دەنووسن، سەرەڕای ئەو دیالێکت و ئەلفبێیانە، دیالێکتی دملی)زازایی)یش ئەوڕۆکە لە دەرەوەی کوردستان بە تیپی لاتینی دەنووسرێت، بە گوێرەی ئەو نەخشەی دابەشبوونی ئەلفبێ و دیالێکتانە، سەختیی گیروگرفتەکەمان زێتر بۆ ڕوون دەبێتەوە.

مێژووی گەشەکردن و گۆڕانکاریی ئەلفبێی کوردی، پێشانمان دەدات، کە تا ساڵی 1930یەکان، تاکە ئەلفبێیەک، کە کورد پێی نووسیوە، ئەلفبێی "عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو" بووە و هەموو کوردیش لە هەموو ناوچەیەکی کوردستاندا و هەر دیالێکتێکی بووبێت، پێی نووسیوە، گۆڕانی ڕێژیمی تورکیا، لە خیلافەتەوە بۆ کۆماریی و هاتنی موستەفا کەمال ئەتاتورک، بۆ فەرمانڕەوایی تورکیا و گۆڕینی ڕێنووس و ئەلفبێی زمانی تورکی، لە ئەلفبێی عەرەبییەوە بۆ لاتینی، کەسانێکی وەک جەلادەت بەدرخانی خستە سەر ئەو ڕایەی، کە دەبێ کوردیش ئەلفبێی خۆی بکاتە لاتینی، ئەڵبەتە وەک پێشتریش گوتمان، جەلادەت بەدرخان بۆ خۆی باسی ئەوە دەکات، بەدرخان لە ساڵی 1932دا و پاش ئەوەی، کە لە تورکیا ئەلفبێ کرایە لاتینی، ئەلفبێکەی خۆی بڵاوکردەوە و بۆ نێزیکخستنەوەیشی لە ئەلفبێی تورکی لاتینی، هێندێک دەنگی کوردی وەک ئەو)تورکییەکە) لێکرد.

پاش پەیدابوونی کۆماری بۆرژووای میللی لە تورکیا لە ساڵی 1932 دا " برێ ئیسڵاحات لە وڵاتدا بەدی کران، خەلیفایەتی ئاشبەتاڵی پێ کرا، ئایین لە دەوڵەت جوێ کرایەوە، فێرگەکان، قوتابخانە ئاینی یەکان داخران، فێرگە و قوتابخانەی نوێباو کرانەوە"[39]، بەمەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت، ئامانجی تورکە لاوەکان، کە لە تورکیادا فەرمانڕەواییان گرتە دەست، خۆی لە خۆیدا نەهێشتنی خیلافەت و جوێکردنەوەی ئایین بوو لە دەوڵەت و داخستنی فێرگە و قوتابخانە ئایینییەکان و،،، بووە، هەر بۆیەش بۆ دژایەتی ئایینی ئیسلام، دەبووایە مەسەلەکە لە بنەڕەتەوە هەڵتەکێنن، ئەویش بە گۆڕینی ئەلفبێ عەرەبییەکە و کردنی بە ئەلفبێی لاتینی، ئیدی بەوە تەواوی

---

[39] ئوسمانۆڤا، بارات، لەبارەی چاک کردنی زمانی تورکی یەوە، شوکور مستەفا لە ئازەربایجانی یەوە کردوویە بە کوردی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق، دەستەی کورد، بەرگی حەوتەم، 1980، ل67-69.

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

مەسەلەکان بەڕەواژە دەبنەوە، بەڵام ئەوان لەپڕێک نەبوونە کوڕێک، ئەو گۆڕینە بە پرۆسێسێکی دوورودرێژدا تێپەڕی و وردەوردە هەنگاوی بۆ نرا و بە بڕیاری تاکەکەسیش نەکرا! ئەوان)تورکەکان) کارێکی وایان کرد، کە لە نێوان سالانی 1923-1928"هەر نووسینێک لەبارەی زمانەوە نووسرابا زۆرتر لە ڕێنووس و ئەلفبێتکە دەدوا"[40]، ئێدی بە هەموو شێوەیەک لێکۆڵینەوە و نووسین لە سەر ئەو مەسەلە گرنگە ئامادە دەکرا تا "لە مارتی ساڵی 1926 دا لە باکۆ کۆنگرەی تورکناسی بەسترا، لە کۆنگرەدا مەسەلەی پەسەندکردنی ئەلفبێتکەی لاتینی بۆ زمانە تورکی یەکان وەکو یەکێ لە مەسەلە بنەڕەتەکان خرایە پێش چاو، لەم کۆنگرەیەدا بڕێ تورکناسی نەناووبانگ لە مەسەلەکەیان کۆڵی یەوە و ئەلفبێتکەی عارەبی و ئەلفبێتکەی لاتینی یان بە باڵای یەکتر گرت و لەگەڵ یەکیان بەراوردکردن و گرنگی ئەلفبێتکەی لاتینی یان بەوردی ڕوون کردەوە و لەبەرچاوگرت"[41]، بەو قسانەدا زێتر بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە پاش کۆششێکی زۆر و پاش بەراوردکردنێکی وردی هەردوو ئەلفبێکە و دەمەتەقەیەکی زۆر لە سەریان، هێشتا دوابڕیاری یەکلاکەرەوەی لە سەر نەدرا و تەنێ ئەوەیە، کە ئەلفبێی لاتینی پەسەند کرا، پاش ئەو پەسەندکردنە بە دوو ساڵان و لە 9ی ئابی ساڵی 1928دا، پاش ئەوەی، کە کەمال ئەتاتورک گوتارێکی خوێندەوە و گوتی:"زمانە شیرین و دەوڵەمەندەکەمان ئیتر لەمەوپاش بە پیتی نوێباوی تورکی خۆی دەنوێنێ، پیویستە خۆمان لە پیت و پێوار و نیشانەبەنی و نائاشنایانەی کە چەندین چەرخە بیر و هۆشیان لە چوارچێوەیەکی ئاسندا شاردووینەوە ڕزگارکەین"[42]، ئەتاتورک بە گۆڕینی ئەلفبێ و کردنی بە لاتینی، وەک خۆی دەڵێت، بۆ ئەوە بوو، کە بیر و هۆشی تورکان، لەو چوارچێوە ئاسنینە، کە تیپی عەرەبی و ئایینی ئیسلامە، ڕزگار بکات! لە یەکی تشرینی دووەمی ساڵی 1928دا، ئەنجومەنی میللەت ئەلفبێی لاتینی پەسەند کرد و چەندین کۆڕ و کۆمەڵەش، وەک "کۆڕی زمان" و "کۆمەڵی وردکردنەوەی زمانی تورکی" دانران بۆ لێکۆڵینەوە و کارکردن، لە سەر هەموو لایەنێکی زمانی تورکی، ئێدی لە پاش ئەوەوە لە بنی هەمانەکەیان دا و –خۆیان گوتەنی- خۆیان ڕزگار کرد، وەلێ ئەو خۆڕزگارکردنە هەرگیز سروشتی نەبوو و بە خواست و ئارەزووی خەڵک و بە هۆی گۆڕانکاری نێو کۆمەڵگەوە نەبوو، بەڵکە"کارێکی ناسروشتی و دەستکرد و زۆرەملێ بوو بەسەر گەلانی تورکیادا سەپێنرا و لەپێویستیی ژیانی کولتووری و لەناخی گەل و پێویستی یەکانیەوە هەڵنەقولابوو"[43]،

ئەگەر بنواڕینە ئەزموونی خەڵکێکی دیکە -هەرچەند بڕێک لێمانەوە دوورن- کە تیپیان گۆڕیوە، بێگومان لەوانیشەوە هەندێک شتمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، ئەو خەڵکەش گەلی "ڤییێتنام"ە، گۆڕینی ئەلفبێ لە ڤییێتنام، بە پرۆسێسێکی دوورودرێژدا تێپەڕیوە، ماوەی هەزار ساڵێک و تا دەوروبەری سالانی 1800، هەموو نووسراوێک، ئێدی کتێب و هەموو شتێکی دیکە، بە تیپی چینی دەنووسران، پێش دووسەد ساڵێک، کە فرانسییەکان بۆ بڵاوکردنەوەی ئایینی مەسیحی گەیشتنە ئەو ناوە، لەگەڵ خۆدا تیپی لاتینییان گەیاندە ئەوێ و لە شارە گەورەکانی ڤییێتنامدا، لەگەڵ پرۆپاگەندەی عیسایەتیدا لە نێو خەڵکدا بڵاویان کردەوە و خەڵکیش وردەوردە دەستیان بە بەکارهێنانی کرد، ڤییێتنام تا دەوروبەری 1820، کۆڵۆنیی چین بووە و لەوەش بە دواوە تا 1954 کۆڵۆنیی فرانسە بووە، ئێدی بە حوکمی ئەو بار و ڕەوشە –بێگومان نەک بە بڕیار- تیپی لاتینی وردەوردە جێی تیپی چینی گرتووەتەوە، تا ئێستاش کتێب و نووسینی ڤییێتنامی، بە تیپی چینی ئەو سەردەمە، هەر ماون و زۆر شت هەن، کە هەر نەکراونەتە تیپی لاتینی، هەرچەندە لە 1920ەوە لە خوێندنگەکاندا، خوێندن و نووسین کرا بە تیپی لاتینی، بەڵام تا ئێستاش ئەلفبێی چینی هەر ماوە و خەڵک هەردوو ئەلفبێکە دەزانن[44]،

---

[40] سەرچاوەی پێشوو.
[41] سەرچاوەی پێشوو.
[42] سەرچاوەی پێشوو.
[43] کریم..، پێداچوونەوەی..، ل70.
[44] ساڵی 1986 لە شاری کالڵسکووگا(سوێد)، مامۆستایەکی زمانی ڤییێتنامی، بە ناوی "ئان"،کە هاوکار بووین، بۆی گێڕامەوە.

به بڕێک وردبوونەوە و بە لەبەرچاوگرتنی دیتن و بیرورای ئەو کەسانەی، کە لایەنگریی لە نووسینی کوردی بە تیپی لاتینی دەکەن و واقیعی ئەوڕۆی نووسینی کوردیی و ئەزموونی خەڵکانێک، کە ئەلفبێی خۆیان گۆڕیوە بۆ لاتینی، دەگەینە ئەم ئەنجامانە:

1، هەموو هەوڵ و تەقەلا و کۆششێک بۆ گۆڕینی تیپی کوردی و کردنی بە لاتینی، ئەگەر لە دڵپاکی و بەتەنگەوەهاتنی کورد و خۆشویستنی زمانی کوردییەوە بوویێت و بێت، تەواوی ڕاستیی نییە، بەڵکە بنگە و بنەڕەت و هۆی دیکەی هەن، کە دەکرێ لە چەند بۆچوون و دیتنێکدا کۆ بکرێنەوە، کە ئاوها خۆ دەنوێنن:

ئا، ڕکبوونەوە لە هەموو شتێکی هەردوو نەتەوەی سەردەست و داگیرکەر، عەرەب و فارس و هەوڵدانی خۆ جوێکردنەوە لەوان لە هەموو ڕوویەکەوە، دیارە لە ڕووی سیاسی و ئابوورییەوە جێی خۆیەتی، لێ لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ئایینی و فەرهەنگییەوە کارێکی نادروستە و ناکرێت، ئیدی لەبەر ئەوەی ئەلفبێی کوردی و ئەوانەی ئەوان وەک یەکن، ئەوا دەبێ کورد بیگۆڕێت و بیکاتە لاتینی، ئەمە لە دیتنێکی نەتەوەیی تەسک و دابڕانێکی فەرهەنگی و کاڵفامی زێتر هیچی دیکە نییە،

ب، دیتنێکی ئەنتیئیسلامی"دژەئیسلامی": زۆر کوردی"هاوچەرخ و نوێخواز و پێشکەوتنخواز" و "ئەورووپاییندراو" پێیان وایە، کە تەواوی نەگبەتی و کلۆڵی کورد، بە هۆی ئیسلامەوەیە و ئیسلام بە هۆی دواکەوتنی کورد دەزانن، لە بەر ئەوە داوای گۆڕینی ئەلفبێی کوردی دەکەن بۆ لاتینی، لە ڕووی مێژووییشەوە دەبینین، کە سەرەتای هەوڵدانی خۆ قوتارکردن لە تیپی عەرەبی و سازکردنی تیپی لاتینی، لە کەسانێکەوە، کە هەم ناکورد"غەیرەکورد" و هەم ناموسوڵمان "غەیرەموسوڵمان"یش بوون، دەستی پێ کردووە، وەک "مێجەر سۆن" و "ئیسحاق مۆرگۆلۆڤ" و "مێجەر نۆئێل"، کە هاندەری جەلادەت بەدرخان بووە، ئەو کەسانەش وەک ئایین مەسیحی بوون و بە مەبەست هەوڵی دوورخستنەوەی کوردیان لە ئەلفبێی عەرەبی-ئیسلامی داوە،

پ، خۆ بە پێشکەوتنخواز و هاوچەرخ و نوێخواززانیی، وا لە هەندێک کورد دەکات، کە تیپی لاتینی بۆ کورد هەڵبژێرێت و بە باشی بزانێت، چونکە تیپی لاتینی زمانگەلێکی پێشکەوتووی وەک ئینگلیزی و فرانسەیی و ئەڵمانیی پێ دەنووسرێن، کە زمانی دەیان وڵاتی پێشکەوتوون، بەڵام تیپی عەرەبی و فارسی لە وڵاتانی ڕۆژهەڵات و ئیسلامیدا بەکار دەبرێن، کە وڵاتگەلی جیهانی سێیەم و چوارەمن، ئیدی بۆوەی کوردیش لە دواکەوتوویی و ڕۆژهەڵاتیەتی دوورکەویتەوە، بە ڕای ئەمانە دەبێ تیپی لاتینی بەکاربهێنێت،

2، بەکاربردنی ئەلفبێی لاتینی بۆ زمانی کوردی بووەتە و دەبێتە هۆی دابڕان لە هەموو مێژوو و فەرهەنگ و ئەدەبی نووسراوی کورد، کە سەرلەبەری بە تیپی عەرەبی-فارسی دەستکاریکراو نووسراون، هەروەها دەبێتە هۆی دابڕان لە فەرهەنگی ئیسلامی، کە 1400 ساڵێکە فەرهەنگی کوردیشە، ئەلفبێی لاتینی، کورد لەو فەرهەنگە مەزنە و لە دوو زمانە مەزنە، عەرەبی و فارسی،کە کۆڵەکەی فەرهەنگی ئیسلامن، دوور دەخاتەوە، تەواوی ئەو فەرهەنگ و ئەدەبە نووسراوە، کە ئەوڕۆکە کورد هەیەتی و شانازیی پێوە دەکات، سەرجەمی لە پاش ئیسلامەوەیە و کورد هیچ شتێکی نووسراوی پێش ئیسلامی نییە و ئەگەر هەیشبێت، ئەوا ئەوڕۆکە لە ئارادا نییە و پێشم وا نییە تازە پەیدا بێت، ئەو جۆرە دابڕانە فەرهەنگیی و مێژووییە لە نێو کوردی سۆڤێت و باکووری کوردستاندا بە ڕوونی وەدی دەکرێت[45]، وەچەیەکی وایان تێدا پەیدا بووە -دۆمەڵان ئاسا- بێ ڕەگ و ڕیشە و بێ ئیحساس، بەو ماڵوێرانی و دابڕان و لە هەوادا مەلەکردنە، عەلی شەریعەتی، لەمەڕ وەلانانی ئەلفبێی عەرەبی و هەڵبژاردنی تیپی لاتینی بۆ ئەلفبێی تورکیاوە دەڵێت: "وەچەیەکی نوێ فێری بوو و پەروەردە کرا، ئیدی ئەوانە وا باوەڕیان هێنا، کە مێژووی

---

[45] زۆرجاران دۆست و برادەری کوردی باکووری کوردستانم، کە کتێبێکی کوردی بە ئەلفبێی عەرەبی نووسراویان دیوە، بە قورئان یا هەر کتێبێکی عەرەبییان زانیوە و هەرگیز بەلای ئەوەدا نەچوون، کە ئەوە کوردییە و ئەگەر گوتوومە ئەوە کوردییە، گوتوویانە: ها سۆرانییە! کوردی بە لای ئەوانەوە، تەنێ ئەوەیە کە بە تیپی لاتینی نووسرابێت. ئیدی دابڕان و نەگبەتی دەبێ چۆن بێت!

ئەوان لەو سالانەوە دەست پێ دەکات، کە ئەلفبێ بووەتە لاتینی"[46]، ئەگەر ئەوە، پاش چل سالان، لە گۆڕینی ئەلفبێ و بە شێوەیەکی بنەڕەتی و وەک پرۆسێسێکی لەسەرەخۆ و تۆکمە و نەخشەدارێژراو، حالی تورکی خودان دەوڵەت بێت، دەبێ کوردێکی بە لاتینی نووس، چی بەسەر بێت و چۆن بیر بکاتەوە!، هەرچەندە ڕەنگە نووسینی کوردی بە تیپی لاتینی "هەندێ گیروگرفتی ئێستای ڕێنووسمان بۆ چار بکا، بەلام کۆمەڵێک گیروگرفتی نوێ یشمان لەڕوودا ئەکاتەوە و، ئەویش بەبێ دەسکاری یەکی زۆر بەدەنگی دەنگە کوردی یەکانەوە نایەت، سەرەڕای ئەوە پێوەندیمان بەکەلەپووری کۆنی خۆان و گەلانی عەرەب و فارسەوە ئەبڕێت کە ناتوانین نەڵێین بەشێکی گەورەی بناخەی کولتوورمانی لێ پێک دێت، بۆ نموونە گەلە موسوڵمانەکانی سۆڤیەت کە لەبەر پێوەندیان بە یەکیەتی سۆڤیەتەوە وەک دەوڵەتێک کە زمانی ڕووسی زمانی سەرەکی یە تیایدا و، بە هیوای ئەو پاشە ڕۆژە گەش و ڕووناکەوە کە لەم ڕێگایەوە چاوەڕوانی یان دەکات و هەر لە ئێستاشەوە نیشانەی بەئاشکرا دەرکەوتووە، بە پێویستیان زانی دەست لە ئەلف و بێی عەرەبی هەڵگرن و ئەلف و بێی ڕووسی-بە وردە دەسکاریەکەوە-وەربگرن و بیکەن بە ئەلف و بێی زمانە نەتەوەیی یەکانی خۆیان، ڕادەی پێشکەوتوویی تێکڕای یەکێتی سۆڤیەتیش گەلێ کون و کەلەبری ژیانی کولتووری یانی بۆ پڕکردنەوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا لەبیر چوونەوەی تیپی عەرەبی و فارسی زیانێکی زۆری بەپەیوەندی کولتووریان بەڕابوردووی خۆیان و گەلە موسوڵمانەکانی دراوسێ یانەوە گەیاندووە، ئەمە ڕاستی یەکە ناکرێ هەرگیز لەبیری بکەین، کەواتە ئەبێ ئێمە لەپێناوی چیدا ئەم پێوەندی یەمان ببڕین و چاوەڕوانی چ خێر و بێرێکی تایبەتی بین لە بەکارهێنانی تیپی لاتینی وە بەسەرماندا ببارێ"[47]، گەلانی موسوڵمانی سۆڤیێت هەرگیز بەپێویستیان نەزانیوە، دەست لە ئەلفبێی عەرەبی هەڵگرن و ئەلفبێی ڕووسی وەرگرن، کە دەستیشیان هەڵگرتووە، دەستیان پێ هەڵگیراوە و هەرگیز بە حوسن و ڕەزای خۆیان نەبووە، بەڵکە بە زۆر و تۆبزی ئەو کارەیان بە سەردا سەپێنراوە، بۆ ئەوەی پێوەندیان بە کەلەپووری کۆنی خۆیان و گەلانی عەرەب و فارسەوە، کە بەشێکی گەورەی بناخەی فەرهەنگیانی لێ پێک دێت، بەو کارەش بە تەواوی لە فەرهەنگی ئیسلام و گەلانی هاوئایین و هاوزمانی خۆیان دابڕێن، لە هەمان کاتدا، کە ئەو سیاسەتە لەهەمبەر گەلانی موسوڵمان ئەنجام دراوە، گەلانی ئەرمەن و گورزینی، کە ئەوانیش لە نێو هەمان سۆڤییێتدا دەژین، ئەلفبێی خۆیان هێڵراونەوە و نەگۆڕدراون بە ڕووسی، گەلانی موسوڵمانی سۆڤییێت -تەنانەت گەلانی دیکەی ناموسوڵمانیش- لە سایەی سۆڤییێتدا، نەک هەر پاشەڕۆژی گەش و ڕووناکیان نەبووە و نییە، بەڵکە کۆڵێکیش سەختیی و ناهەمواریيان تووش بووە، ڕادەی دواکەوتوویی سۆڤییێتیش، ئەگەر بۆ خەڵکی دیکە هەندێ کون و کەلەبەری ژیانی فەرهەنگییانی پڕ کردبێتەوە، ئەوا بۆ ئەوان نەک هەر پڕی نەکردووەتەوە، بەڵکە کون و کەلەبەری دیکەی بۆ کردوونەتەوە و پتر ڕووساندوونی و لە فەرهەنگی خۆیانی داماڵیون، هەر بۆیەش پاش ئەو گۆڕانانەی، کە ئەورۆ لە سۆڤییێتدا لە ئارادایە، گەلانی موسوڵمانی ئەویش، ئازەری و تاجیک و ئۆزبەک و،،، داوای گەڕانەوە دەکەن بۆ ئەلفبێی عەرەبی و فارسی جارانی خۆیان، چونکە ئێستا پاش ئەو گۆڕانانە و پاش تێپەڕبوونی شێست حەفتا ساڵێکی ژیانیان لە ژێر دەسەڵاتی ڕووسیدا، زیان و مەترسی ئەو دابڕان و بچڕانی پێوەندەیان بۆ دەرکەوتووە، پێم وایە کوردیش بە تیپی لاتینی، هەرگیز لەوان باشتری بەسەر نایەت، بەڵکە هەر زۆر خراپتریشی بەسەر دێت، چونکە هەر نەبێت ئەوان قەوارەیەکی سیاسی خۆیان هەیە، هەرچەندە لە نێو سۆڤییێتیشدا بێت، ئەمڕۆ یا سبەی خۆیان دەبنە خاوەنی خۆیان،

3. ئەوەی پێی وایە، ئەگەر زمانی کوردی بە ئەلفبێی لاتینی نووسرا، ئیدی کوردیش دەچێتە ڕیزی زمانە پێشکەوتووەکانی وەک، ئینگلیزی و فرانسەیی و ئەڵمانی و ئیسپانیۆلی و،،،، هەڵەیەکی یەکجار گەورە دەکات، چونکە تەکنۆلۆژیا و پێشکەوتنی ئابووری و جڤاکی و هەلومەرجی ژیان و خۆشگوزەرانیی ئەو گەلانەی، کە خۆیان

---

[46] شریعتي، الدكتور علي، العودة الى الذات، ترجمة ابراهيم الدسوقي شتا، الزهرا' للاعلام العربي، القاهرة 1989،ص122.
[47] کەریم.. پێداچوونەوەی..ل67-73.

خاوەنی ئەو زمانانەن –ئەورووپای ڕۆژاوا، نەک ولاتانێک کە بندەست و داگیرکراو بوونە و بە تۆبزی فێری ئەو زمانانە کراون- چەندین سەدە لە پێشی کوردەوەن، بەو پێشکەوتنەش زمان پێشدەکەوێت و مەسەلەکە چ پێوەندی بە تیپگۆڕینەوە نییە و بە تیپی لاتینی خەڵک پێش ناکەوێت، ئەگەر وا بووایە، دەبوو زمانی تورکی، کە ئەوڕۆ بە تیپی لاتینی دەنووسرێت، لە ڕیزی ئینگلیزی و فرانسەیی و،،، دا بووایە، یا بە هۆی ئەلفبێی لاتینییەوە، تورکیا لە ڕیزی ولاتانی ئەورووپای ڕۆژاوادا بووایە و ژاپۆن و چین و کۆریا و ئیسرائیلیش، کە ئەلفبێی تایبەتی خۆیان هەیە، لە ڕیزی ولاتانی جیهانی سێیەم و چوارەمدا بووایەن، لە کاتێکدا کە تەواو بە پێچەوانەوەیە، تورکیا دەرۆزە دەکات و ئیسرائیل و ژاپۆنیش ملانێی ئەمەریکا و ئەورووپای ڕۆژاوا دەکەن، ئەگەر زۆریی خەڵکیش، کە بە ئەلفبێی لاتینی دەنووسن بکرێتە پێوەر، ئەوا چین کە یەک ملیار مرۆڤە، بە ئەلفبێی لاتینی نانووسن، بێجگە لەوانیش زمانانی دیکەی وەک، عەرەبی، فارسی، ئوردوو، هیندی، ژاپۆنی، کۆریایی، عیبری، کوردی، ئەرمەنی، تیگرینی و دەیانی دیکەش، بە ئەلفبێی لاتینی نانووسرێن، کە ئەمانەش لە یەک ملیار زێترن،

4، ئەلفبێی لاتینی، کارێکی وای کردووەتە سەر دیالێکتەکانی زمانی کوردی، کە پتر لەیەکی دوورخستوونەوە، ئەوڕۆ ئەگەر لە ڕووی زمانەوانیشەوە یەک زمانی کوردی هەبێت، لە واقیع و پراکتیکدا یەک زمانی کوردی نییە، یا بە لای کەمەوە یەک زمانی کوردیی یەکگرتوو و ستاندارد نییە، بەڵکە زۆر ئاشکرایە، زمانی کوردی بە پێی ئەلفبێ بووە بە سێ زمان و بە پێی دیالێکتیش بە سێ زمان، بە دەگمەن هەڵدەکەوێت کوردێک ئەو دوو دیالێکتە/ زمانە)کرمانجی ژوورروو و کرمانجی خواروو)، بە ڕێکوپێکی و بە تەواوی بزانێت، ئەگەر بڵێم هەر نییە، ڕەنگە درۆ نەبێت، بۆ کوردێک، کە بە کرمانجی خواروو دەخوێنێتەوە و دەنووسێت، فێربوونی کرمانجی ژوورروو بەو تیپە لاتینییەی، هێندەی فێربوونی زمانێکی بیانی سەختە، بۆ کوردێکیش کە بە کرمانجی ژوورروو دەخوێنێتەوە و دەنووسێت، فێربوونی کرمانجی خواروو و بە تیپی عەرەبی، هەمان سەختیی هەیە، خۆ ئەگەر باس لە دملی)زازایی) و ئەلفبێی کوردیی سۆڤییت بکەین، ئەوا مەسەلەکە یەکجار ئاڵۆز و سەخت و دژوار دەبێت و بۆ یەکێکی نەک هەر ناکورد، بەڵکە بۆ کوردیش، فێربوونی ئەو هەموو کوردییانە، وەک فێربوونی سێ چوار زمانی بیانی وایە، ئەگەر خۆمان نەخاپێنین و بە چاوی واقیع بنۆڕینە مەسەلەکە، پێم وایە جیاوازیی نێوان نۆرویژی و سوێدی، کە دوو زمانی سەربەخۆن، گەلێک کەمترە لە جیاوازیی نێوان دیالێکتی هەولێر و سلێمانی و جیاوازیی نێوان دانمارکی و سوێدی، کە دوو زمانی سەربەخۆن، گەلێک لە جیاوازیی نێوان کرمانجی ژوورروو و کوردیی فەیلی کەمترە، پێم وایە ئەگەر هەر بە ئەلفبێکەی خۆمان)تیپی عەرەبی) قایل بووایەین و بەو دیالێکتە، کە تا ڕادەیەک بووە بە زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی و لە کوردستانی عیراقدا، جێی خۆی کردووەتەوە و چەسپاوە، بمانووسیبا و بیرمان لە یەکیەتیی زمانی کوردی بکردایەوە، کارەکە وای بەسەر نەدەهات و جیاوازیی دیالێکتەکانیش هێندە مەزن و زەق نەدەبوو،

5، ئەلفبێی لاتینی هەستێکی وای لای زۆر کورد –بە تایبەت ئەوانەی کە بە کرمانجی ژوورروو دەنووسن- ئافراندووە، کە زێتر خۆ بە کرمانج، نەک کورد بزانن، یا بە دەربڕینێکی دی تەنێ کرمانجی ژوورروو، نەک دیالێکتەکانی دیکەیش، بە زمانی کوردی بزانن، دروستبوونی ئەو هەستە و گەلاڵە و تەشەنەکردنی، لەو باس و نووسین و بانگەواز و داخوازییانەوە هەڵدەقوڵێت و سەرهەڵدەدات، کە سالآنێکی زۆر و دووردرێژە، کەسانێکی زۆر هەوڵی بۆ دەدەن و بانگی بۆ دەدەن، جەلادەت بەدرخان و سادیق بەهائەددین ئامێدی، لە سەرووی ئەو کەسانەوەن، کە هەردەم لەوە دواون، کە تیپی لاتینی پڕبەپێستی دیالێکتی کرمانجی ژوورووە، زۆری دیکەش هەمان بیروڕایان هەیە و ئەوڕۆکە لە ئەورووپایش لەو دەنگانە زۆرن و زۆر خەڵکیش بە مەبەست و لە زانینەوە، کار بۆ ئەو ماڵجیایی و لێکدابڕانە دەکەن، لە ئەورووپا و شوێنگەلی دیکەش زۆر گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردی بلاودەبنەوە، کە بە دوو سێ دیالێکت و دوو ئەلفبێ دەردەچن، گۆڤاری "بەربانگ"ی فیدراسیۆنی کورد لە سوێد، گۆڤاری "هیوا"ی ئەنیستیتووی کوردی لە پاریس، و گۆڤاری "پێشەنگ"ی پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، هەندێ

www.kurdistannet.org
13-6-2003 1:28

نموونەن، بێجگە لەوانەش دەیان کتێب ئەورۆکە لەم دیالێکتەوە وەردەگێڕدرێتە سەر ئەو دیالێکتی دی، نەک هەر ئەلفبێکەی دەگۆڕدرێت، بەڵکە زمانەکەیشی، ڕێک وەک ئەوەی، ڕووسی بکرێتە عەرەبی یا ئیسپانیۆلی بکرێتە فارسی و،،، ئەز بۆ خۆم هەرگیز ئەو دیاردەیە بە نیشانەی لەشساغی دانانێم و هەرگیز لەگەڵیدا نیم و ئەوەش بێجگە لەوەی، کە سەختیی جیاوازیی دیالێکتە کوردییەکان دەسەلمێنێت، دیاردەیەکی شووم و پڕ لە نەگبەتییشە، کە پتر بە زانینەوە و بۆ خۆمان مەسەلەکە سەختتر دەکەینەوە و کۆمەک بە لێکدابڕان دەکەین[48]، داگیرکەرانی کوردستانیش باش لەو مەسەلەیە گەیشتوون، ئەوەتا لە عیراق ڕێگە بە دەرچوونی ڕۆژنامەیەکی کوردی)کرمانجی ژووروو) بە ناوی "بزاڤ" دراوە، هەر بۆ وەی کرمانج ڕۆژنامەی خۆیان هەبێت و سۆران هی خۆیان هەبێت و کەس هی یەکدی نەخوێننەوە، بێجگە لەوەی، کە بەرنامە و پرۆگرامی ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن زۆر لەمێژە وەک دوو زمان لەگەڵ سۆرانی و کرمانجیدا مامەڵە دەکەن، لە ئەورووپایش فەرهەنگی زمان)وێژەنامە)ی سۆرانی و کرمانجی لەیەک جودان و هەرکەس هی خۆی بەکار دەبات،

6، دانانی ئەلفبێی لاتینی و بڵاوکردنەوەی لە لایەن جەلادەت بەدرخانەوە، نەک هەر خزمەتی بە مەسەلەی نێزیکخستنەوەی دیالێکتە کوردییەکان لەیەکدی و یەکگرتنی زمانی کوردی و یەکیەتیی کورد نەکردووە، وەک بۆ خۆی باسی دەکرد "د هەرتشتی دا یەکیتی،، دیەکیتی یا زمێن دا گاڤا پێشین یەکیتی یا عەزمانە"[49]، بەڵکە گەورەترین زیانیشی بە کورد و زمانەکەی بەخشی، ئینگلیزەکان و فرانسەییەکان و پەیمانی لۆزان، چەند ڕۆڵێکی خراپیان لە دابەشکردنی کوردستاندا بینیوە، جەلادەت بەدرخانیش، کارێکی هێندە خراپی کردووە و ڕۆڵێکی هێندە خراپی، لە لەتوپەتکردنی زمانی کوردی و کورددا بینیوە، ئەو خەڵکانەش، کە ئەڕۆکە شوێنپێ و ڕێگەی ئەویان گرتووەتەبەر، لە خزمەت بە لێکدابڕان و پەرتکردنی کورد و خزمەت بە نەیارانی زێتر، چ ڕۆڵێکی دیکە نابینن، سازکردنی ئەلفبێی لاتینی بۆ زمانی کوردی، لە لایەن جەلادەت بەدرخانەوە، وەنەبێ پێویستییەکی مێژوویی بێت و کورد لەبەر ئەوەی، کە تیپی لاتینی بەکار نەبردبێت پەکی کەوتبێت، بەڵکە بە کاریگەریی"مێجەر نۆئێل" ی ئینگلیز و لەژێر کارتێکردن و هاندانی ئەودا و پێشتریش بە کاریگەریی "ڕۆژێ لیسکۆ"، جەلادەت بەدرخان، هاتووەتە سەر ئەو ڕایەی، کە دەبێ تیپی کوردی بگۆڕێ بۆ لاتینی، چونکە "نۆئێل" وەک نوێنەرێکی ئینگلیزی کۆڵۆنیالیست و ئەورووپاییەک، دروستکردنی ڕاڕایی و دوودڵی لای جەلادەت بەدرخان و سەلماندنی پەسەندیی و باشیی ئەلفبێی لاتینی لای ئەو، بۆ تێکدانی یەکیەتیی زمانی کوردی و دابڕینی فەرهەنگی کوردی لە فەرهەنگی ئیسلامی، بە ئەرکێکی خۆی زانیوە و هەوڵی بۆ داوە، چونکە ئەو کۆڵۆنیالیستانە و ئەو ئەورووپاییانە، سەرلێشێواندن و دواخستنی نەک تەنێ کورد، بەڵکە تەواوی ڕۆژهەڵات و جیهانی سێیەم مەبەستیانە و بە هەموو شێوەیەک و لە هەموو بوارێکیشدا کاری بۆ دەکەن، زمانیش یەکێکە لەو بوارە هەرەگرنگانە، دەنا بیانووی جوێکردنەوەی "وو" لە "ۆ" و "ی" لە "ێ"، مەسەلەیەکی هێندە گرنگ و دژوار نییە و نەبووە، مرۆڤ بخاتە سەر ئەوەی، کە دەبێ ئەلفبێی زمانەکەی خۆی بە بڕیارێکی یەک کەسیی و دەسبەجێ بگۆڕێت، وەک جەلادەت بەدرخان بۆ خۆی باسی دەکات،

---

[48] شاکیر فەتاح –خودای لێ خۆش بێت-، لە کۆڕێکی ئەدەبیدا لە هەولێر لە ساڵی 1976 یا 1977بوو، باشم وەبیر نایەتەوە، گوتی: ماجید مستەفا، کە وەزیرێکی کورد بوو لە حوکوومەتی عیراقدا لە سەردەمی پاشایەتیدا، حوکوومەت بە کارێک ناردبووی بۆ دەڤەری بادینان و ئەویش داوای لە خەڵکەکە کردبوو، کە خوێندنی کوردی هەڵبژێرن و ئیدی دەست بکرێت بە خوێندن بە کوردی لەو دەڤەرەشدا، بەڵام خەڵکی ناوچەکە گوتیان ئێمە نامانەوێ بەو کوردییە بخوێنین و بە عەرەبی دەخوێنین باشترە. هەروەها گەلێک جار زۆریی ژمارەی ئەوانەی کرمانجی ژووروو قسان دەکەن، لە لایەن هەندێکەوە دەکرێتە بەڵگە و بیانوو بۆ ئەوەی، کە ئەلفبێی لاتینی و کرمانجی ژووروو، زمانی کوردییە و بەس.

لە نامەیەکیدا، کە لە بەلژیکەوە بۆ ناردووم، باسی "مەحموود باکسی" دەکات، کە خۆی بە نووسەر و ڕووناکبیر دەزانێت و سەری بەلژیکی دابوو ئەو کاتە، "ئا.ش" دەنووسێت:"دوێنێ...لێرە بوو، لە سوێدەوە هاتبوو (مەحموود نازانم کێ)، لای خۆی نووسەرە، دەیفەرموو، ژمارەی کورد بیست ملیۆنە و سۆرانییەکان پێنج ملیۆنن...منیش گوتم، کاکی برا سەد ڕەحمەت لە سەددام، ئەو هەر دەڵێ، گەلی کورد و ناڵێ سۆرانی و گەلی بادینانمان". ئەوجا ئەوە بیر و بۆچوونی زۆربەی ئەو نووسەرە پێ لە زەوی بڕاوانەیە، کە لە هەوادا مەلە دەکەن.

[49] هاوار، هەژمار 10، ساڵی 1932.

جەلادەت بەدرخان، بێ ئەوەی ئاگاداری ڕەوشی زمانی کوردی –وەک یەکەیەکی جیانەکراوە- بێت و بێ ئەوەی شارەزایی و زانیاری لە دیالێکتەکانی دیکەی زمانی کوردیدا هەبێت و بێ بیرکردنەوە لە بەرژەوەندی کورد وەک نەتەوەیەک و بێ لەبەرچاوگرتنی دواڕۆژی کوردستان، ئەو بڕیارە کوشندەیەی لەمەڕ گۆڕینی ئەلفبێ داوە و بەوەش هەڵەیەکی هێندە مەزنی کردووە، کە چاککردن و پینەکردنی یەکجار سەخت و دژوارە،

7، ئەگەر خاک و زمان و مێژووی هاوبەش و هەست بە ئینتیما(إنتما') مەرج و پێناسەی نەتەوە بن، ئەوا ئەو مەرجانە لە کوردیشدا هەن، لێ ئەگەر بە چاوی واقیع و ڕاستگۆیانەتر بنوارینە ڕەوشی کورد لە هەموو ڕوویەکەوە، حاڵەتەکە بە جۆرێکی دی خۆی دەنوێنێت، باری جوگراسی(جوگرافی-سیاسی)، کوردی کردووەتە چوار پێنج بەشەوە –ئەو مەسەلەیەش تا ئێستا ساغ نەبووەتەوە- و بەو دابەشبوونەش، هەر بەشێک لەوانە تا ڕادەیەکی زۆر لە بەشەکەی دیکە دوورکەوتووەتەوە و هەستی گرێدراوی بە میللەتەکەی هاوسێیەوە، عەرەب، تورک، فارس، ئەرمەن، ئازەری و گوروزی، تا ڕادەیەک بەهێزە، ئەو فاکتەرە جوگراسییە کارێکی وای کردووەتە سەر زۆرینەی کورد، کە هەست بە "ئێرانیەتی، تورکیایەتی، عیراقیەتی، سووریایەتی و سۆڤییتیەتی" بکات، لەبەر ئەوەی هەر کوردێک، هاونیشتمانیی یەکێکە لەو وڵاتگەلە و ناسنامە و ڕەگەزنامە و تەسکەرە و دەفتەرچە و پاسپۆرت –ئەگەر هەیبێت- ی یەکێک لەو وڵاتانەی هەیە، زمانی خوێندن و فەرهەنگیی، زمانی عەرەبی، تورکی، فارسی، ڕووسی، ئەرمەنی، ئازەری و گوروزییە و دەسگای ڕاگەیاندنی کوردیش یا هەر نییە یا ئەگەر هەشبێت فرەوان و ئازاد نییە، لەبەر ئەو هۆیانە ئەگەر 50%ی فەرهەنگی خەڵکی کورد هاوبەش بێت و فەرهەنگێکی کوردی بێت، ئەوا 50 %کەی دیکەی لەگەڵ میللەتە دراوسێکەیدا هاوبەشە، واتە: تا ڕادەیەک دەربڕینی "نیوەمیللەت" یا "میللەتێک لە قۆناخی دروستبوون و ڕەسیندا"ی بۆ دەست دەدات،

8، ئەگەر لە سیاسەتدا، دژایەتی ئایین یا ئایینی ئیسلام یا حوکمی ئاخوند و ویلایەتی فەقیە لە ئێراندا، و کۆمونیزم لە سۆڤییتدا، و فەرمانڕەوایی دیکتاتۆر و بنەماڵە و تاکەحیزب و تاکەکەس و شۆڤینیزمی عەرەبی لە عیراق و سووریادا، و عەلمانییەت و شۆڤینیزمی تورکی و کەمالیزم لە تورکیادا، سوودێک بە ئۆپۆزیسیۆنی نێو ئەو وڵاتانە یا کورد ببەخشێت، ئەوا ئەلفبێی زمانی کوردی(تیپی عەرەبی) لە تورکیا و سۆڤییت، چەکی خۆڕزگارکردنە و دەکرا و دەکرێت سوود لەوە وەربگیردرێت و بەوەش تەنێ بەوە، خۆ لە تورکی عەلمانی و بە ئەلفبێی لاتینی نووس، و ئەرمەنستان و گوروزینیا و ئازەربایجانی کریلیک و هی دیکە نووس، جوێ بکرێتەوە، پێشم وایە ئەگەر لە تورکیا، ئەرمەنستان، گورجستان، ئازەربایجان و شوێنانی دیکە، کە ئەوڕۆ بە ئەلفبێی لاتینی و کریلیک و شتی دیکە دەنووسن، ئەلفبێ عەرەبییەکەی زمانی کوردی لە شێوەیەکی نهێنیشدا بمابایەوە و لە نێو خەڵک و مزگەوت و پەناوپێچدا وەک "کلامە پیرۆزەکانی ئەهلی حەق و زمانی عیبری لە نێو جوولەکەی پەڕیوەی هەموو دنیادا و هەموو جۆرە نهێنییەکی خۆش"، ئەوا تا ئێستاش دەما و لەبەر ئەوەی، کە قەدەغەیش بوو، خەڵک پتر لێی نێزیک دەبوونەوە و فێری دەبوون و وەک چەکی خۆجوێکردنەوەیش، لە ئەلفبێ و فەرهەنگی سەردەست و دەسەڵاتدار بەکار دەبرا،

9، مەسەلەی هەڵبژاردنی کام ئەلفبێ و کام دیالێکت بۆ زمانی نووسینی کوردی، تا ڕادەیەک ڕوون و ئاشکرایە، چونکە ئەو دوو شێوە نووسینەی ئەمڕۆ"کرمانجی و سۆرانی" بەو دوو ئەلفبێیەش، لام وایە هەر دەمێنن و ناکرێنە یەک، بەڵام تا ڕادەیەکیش ڕەوشی بزاڤی سیاسیی کورد و گەیشتنی بە ئەنجام لە بەشێک یا چەند بەشێکی کوردستاندا، و بوونی زمانی کوردی لەو بەشە یا لەو چەند بەشەدا، بە زمانی ڕەسمیی، کارگێڕی،کاروباری ڕۆژانە، ڕاگەیاندنی گشتیی، مێدیا و دەسگاکانی بڵاوکردنەوە و پەخشی بیستراو و بینراو و نووسراو(ڕۆژنامە، ڕادیۆ، تەلەڤزیۆن، گۆڤار، کتێب، تەلەفۆن و،،،) و خوێندن و نووسین، ڕەنگە بڕێک کار بکاتە سەر بەشەکانی دیکە، دیارە دەشکرێت تا ئەو کاتە و تا ڕەخسانی ئەو هەل و دەرفەت و بوارە، شارەزایانی زمانی کوردی، لەو بارەوە بکۆڵنەوە و بتوێژنەوە و موناقەشەی تێروتەسەل لە سەر ئەو بابەتە بکەن و ڕا بگۆڕنەوە و بە لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی

کورد، هەوڵی دوورخستنەوەی زمانی کوردی لەو پاشاگەردانییە بدەن و لەو خەتەر و مەترسییەی، کە ئێستا تێیدایە ڕزگاری بکەن، ئەویش بە ناسینی ئەلفبێی کوردی)تیپی عەرەبی) بە ئەلفبێی هەموو زمانی کوردی و وردەوردەش هەوڵی خۆڕزگارکردن لەو لاتینی و کریلیک و کەچەدیالێکتانەش-کە دزە دەکەنە نێو زمانی نووسینی کوردییەوە و خەڵک هەن داوا دەکەن پێیان بنووسرێت-، کە ئەورۆ لە سەختیی و گیروگرفت زێتر چی دیکەیان بۆ زمانی کوردی نەسازاندووە، بدرێت و هەڵبژاردنی دیالێکتێکی زێتر گەشەکردووی کوردی، یا تێکەڵەیەکی سۆرمانجی)سۆرانی-کرمانجی) موتوربەکراو بە دیالێکتەکانی دیکەی زمانی کوردییش، بکرێتە ئامانج و مەبەست،
بەهاری 1990

تێبینی کوردستان نێت:

ئەم نووسینە بیر و بۆچونی خاوەنەکەیەنی، کوردستان نێت لە ناوەڕۆکەکەی بەرپرسیار نییە.